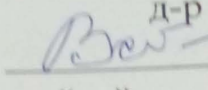

«До захисту»
Завідувач кафедри «Філософії та українознавства»
д-р філ. наук., професор
 Володимир Хміль
«__» _____ 20__ р

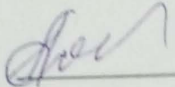
ДИПЛОМНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня «магістр»

Галузь знань **03. Гуманітарні науки**
Спеціальність **: 033.2.01 Філософська антропологія**
Освітньо-професійна програма **033 Філософія**

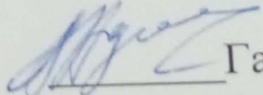
Тема: **«ЕТИЧНІ КОНОТАЦІЇ В МЕТОДОЛОГІЇ ПІЗНАННЯ
ДЖОРДАНО БРУНО»**

Theme: **ETHICAL CONNOTATIONS IN THE METHODOLOGY OF
COGNITION BY GIORDANO BRUNO**

Керівник дипломної роботи

 д.ф.н Анатолій Малівський

Студентка групи ФА 2226

 Ганна Адамян

Student

Hanna Adamian

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	
ВСТУП.....	
РОЗДІЛ 1. ЕТАПИ ЖИТТЯ.....	
РОЗІЛ 2. ПОПЕРЕДНИКИ ТА ПОСЛІДОВНИКИ.....	
2.1 АНТИЧНІ ФІЛОСОФИ, ЩО ВПЛИНУЛИ НА БРУНО.....	
2.2 СЕРЕДНЬОВІЧНІ ФІЛОСОФИ, ЯКІ МАЛИ ВПЛИВ НА БРУНО.....	
2.3 ПОСЛІДОВНИКИ ВЧЕННЯ ДЖОРДАНО БРУНО.....	
РОЗДІЛ 3 НАТУРФІЛОСОФІЯ ДЖОРДАНО БРУНО.....	
РОЗДІЛ 4. КОСМОЛОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ ДЖОРДАНО БРУНО.....	
РОЗДІЛ 5. ЕТИЧНІ КОНОТАЦІЇ ФІЛОСОФІЇ ДЖОРДАНО БРУНО.....	
5.1 ТЕОРІЯ ПІЗНАННЯ.....	
5.2 ЄДНІСТЬ ФОРМИ ТА МАТЕРІЇ.	
5.3. 5.3 ВЧЕННЯ ПРО ПРОТИЛЕЖНОСТІ	
5.4. ВЧЕННЯ ПРО ЄДНІСТЬ ТА МОНАДУ.....	
5.5. МАТЕМАТИКА.....	
РОЗДІЛ 6. MAGIA NATURALIS, ЯК СКЛАДОВА СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ НАТУРФІЛОСОФІЇ ДЖОРДАНО БРУНО..	
РОЗДІЛ 7. ТЕОЛОГІЧНІ КОНОТАЦІЇ НОЛАНЦЯ	
7.1 ПРО ДУШУ ТА ДУШУ СВІТУ.....	
7.2 БЕЗСМЕРТЯ ЖИТТЯ І ДУШІ	
7.3 ПОНЯТТЯ ТРОЇЧНОСТІ БОГА	

7.4 ВІЧНІСТЬ МАТЕРІЇ

7.5 ВІРА У ДОЛЮ

8. «ПРО ГЕРОЇЧНИЙ ЕНТУЗІАЗМ» АБО «ПРО ГЕРОЇЧНУ ЛЮТЬ»

ВИСНОВКИ.....

ПЕРЕЛІК КНИГ ДЖОРДАНО БРУНО ЗА ЧАСОМ ЇХНЬОГО НАПИСУ

ХРОНОЛОГІЧНА ТАБЛИЦЯ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....

ВСТУП

Актуальність роботи: Джордано Бруно представник «гелозоїстичного пантеїзму» є маловивченим філософом через переслідування його філософського спадку інквізицією та систематичне знищення його творів, а також через подальше одностороннє сприйняття радянською філософською наукою творів Бруно суто як матеріалістичних та атеїстичних.

Уперше філософську спадщину Бруно розглянуто, спираючись виключно на твори самого філософа і повністю відкидаючи застаріле сприйняття філософії Бруно, як виключно матеріалістичну та атеїстичну концепції, а також погляд на філософію Бруно суто з окультної та езотеричної площини.

Людина не обирає для себе епоху в яку живе, але шлях, яким вона йде людина обирає сама. Джордано Бруно довелося народитися в непростий час, в час, який не дозволяв вільного розмаху науковій думці, але деякі люди не вміють жити замкнутими у рамки - тенета навколишньої дійсності.

Чінквеченто, період Високого або пізнього Відродження, в який жив та творив Джордано Бруно, це середина та друга половина XVI сторіччя. Саме у цей час художники Рафаель Санті, Леонардо да Вінчі, Мікеланджело Буонаротті, Тиціан Вечелліо, Паоло Веронезе, Тінторетто Якопо Робусті, архітектор Донато Браманте, скульптор та ювелір Бенвенуто Челліні створювали свої шедеври.

В Північній Європі перемогла Реформація в той час, як у Південній перемогла Контрреформація, яка не шанувала свободу думки та піднесення людського тіла. Непростий час в усіх сенсах став сприятливим не лише для майстрів пензля та стеки, але і для поетів та письменників.

Самим відомим поетом Високого Відродження став Лодовіко Аріосто, автор поеми «Шалений Роланд», ця поема стала яскравим прикладом ренесансного світосприйняття.

Торквато Тассо у своїй поемі «Рінальдо» зобразив рицарський сюжет, прикрасивши його ренесансною поетикою. Його пасторальна драма «Амінта» сповнена романтики та лірики, але найвідоміший твір Тассо — «Звільнений Єрусалим», в якому зображено взяття Єрусалима хрестоносцями, що так асоціювалося з тогочасною боротьбою між католиками та протестантами.

На передній план виходять історики та письменники серед яких учень та друг Макіавеллі Франческо Гвичардіні, який створив картину історії найбільш повно серед своїх сучасників. Джорджо Вазарі саме в цей час створив «життєпис найвідоміших живописців, ваятелів та зодчих» в п'яти частинах. Цей твір здобув йому світову славу, саме Вазарі став автором формулювання «Rinascimento», що стало назавжди назвою цього історичного періоду.

Період Чінквіченто, Пізнього відродження став кінцевою стадією епохи Ренесансу.

Європейський Ренесанс був подібен культурній хвилі, яка не окреслювалася лише сферою культури, хоча саме в культурі Ренесанс розкрився найбільш глибоко. Інші спектри духовного світу, такі, як економіка, політика, наука теж зізнали значного впливу Ренесансу.

Тодішня схоластична наука базувалася на авторитеті Аристотеля та Фоми Аквінського й існувала лише в монастирях. І хоча кулястість Землі після подорожей та відкриттів Васко да Гама та Христофора Колумба вже була признана усіма, але система Птолемея все ще була головною опорою церкви та міцно трималася в головах людей.

За Птолемеєм небесні світила поділялися на "нерухомі" та "блукаючі". До "блукаючих" відносилися Меркурій, Марс, Венера, Сатурн та Юпітер, тобто планети, а також луна та Сонце. Вони рухалися навколо Землі за своїми орбітами та створювали сім небесних сфер. Інші зірки, ще їх називали "фіксовані", створювали восьму сферу - "сферу нерухомих зірок" і ця сфера трималася на земній вісі, яка проходила крізь центр землі та за добу

здійснювала повний оберт навколо земної кулі. Тому вчення Миколи Коперника стало великим потрясінням для схоластичної католицької "науки".

Впали стовпи, на яких трималися основи всієї католицької моралі.

РОЗДІЛ 1. ЕТАПИ ЖИТТЯ

«Не лише той отримує славу, хто перемагає, але також і той, хто не вмирає боягузом і негідником: він кидає виклик у своїй загибелі та в смерті долі та увесь світ бачить, що він не з власної вини, а внаслідок несправедливості долі прийшов до такого кінця». [4. с 138]

Світогляд молодого монаха Філіппо Бруно, який після посвячення прийняв нове ім'я – Джордано, формувався під впливом таких філософів як Демокрит, Епікур, античних філософів – матеріалістів, Миколи Кузанського, а також ідей платоніків та піфагорійців. Але найбільший вплив на його світосприйняття мав Микола Коперник та його геліоцентрична теорія устрою світу.

Народився майбутній вчений та філософ в маленькому неаполітанському місті Нола, згодом у своїх трактатах він буде звати себе Ноланцем, і що цікаве, він ніколи не називатиме себе неаполітанцем.

Народжений в родині відставного військового, хлопчик з ранніх років вирішив зв'язати своє життя з церквою, але не тому, що був дуже релігійною людиною, хоча в тому віці він ще вірив в Бога; матеріалістом та пантеїстом він стане дещо пізніше, коли ближче познайомиться з життям тогочасних монастирів.

Юний Філіппо обрав для себе шлях монаха тільки тому, що в той час лише в монастирях та великих університетах можна було отримати доступ до бібліотек, чого так сильно прагнула душа хлопця.

Філіппо отримав скапулярій монаха Домініканського монастиря Сан Домініко Маджоре, який готував вчених – богословів й отримав нове ім'я Джордано, яке й увійде в історію світової філософської думки.

Отримавши в монастирі освіту, а потайки читаючи книги, які входили до індексу заборонених церквою, молодий монах Бруно зрозумів, що йому не місце в келії домініканського ордену, який до речі, не дарма носив найменування «пси господні». Символом домініканців був пес з факелом в

пащі. Цей символ вказував на покликання ордену охороняти віру церкви від ересей та просвіщати світ. Цей орден дійсно славився жорстокістю та нетерпимістю.

У монастирі одразу помітили рідкісні здібності хлопця, це ми бачимо навіть в тому, що саме ім'я Джордано, яке Бруно отримав після прийняття сану, було особливо шанованим у домініканців, його носив другий після святого Домініка генеральний магістр ордену домініканців. Цім ченці вказали на свої великі надії та сподівання на майбутні успіхи молодого теолога.

Але Бруно, саме завдяки своїм природним здібностям, своєму розуму та душі, яка прагнула знань та істини, був змушений покинути темні стіни монастиря, і з цього часу почалися поневіряння молодого філософа та його мандри Європою.

Він відвідав багато міст Італії, поки не зупинився у Падуї, університет якої, ще відрізнявся деякою свободою наукової думки. Тут Ноланець залишається на два роки, але і там Джордано не має можливості вільно працювати й постулювати свої космологічні та філософські ідеї. Він залишає Падую та у квітні 1579 року опиняється у Женеві.

Цей осередок кальвінізму спочатку здавався Бруно острівцем свободи серед схоластичної Європи, але так здавалося лише на перший погляд. В Женеві царював такий саме морок та релігійне невігластво, як і у Римі. Джордано влаштувався на роботу до друкарні де виконував обов'язки коректора та редактора протестантської літератури.

Але вільнодумець Бруно дозволив собі надрукувати брошуру з критикою професора філософії та ректора Женевського університету Антуана Делафе, який був особистим другом самого Теодора Бези глави спільноти кальвіністів Женеві.

Це викликало лють фанатичних кальвіністів, Бруно було заарештовано. Його змусили пройти через принизливе покарання і відлучили від церкви. Як тільки його звільнили із в'язниці Ноланець одразу покинув Женеву і відправився до Франції, куди прибув у 1579 році.

Тут, в тулузькому університеті, він отримує професорську посаду і проведе два довгі роки поки не виступить з критикою праць Арістотеля, що викликало обурення та ненависть його університетських колег. Після цього йому довелося спішно покинути Тулузу і переїхати до Парижу.

Здавалося нарешті філософу пощастило. Тут він знайшов на деякий час спокій і навіть здобув прихильність особисто короля Генріха III.

Саме у Франції, в Парижі відбувся відомий диспут з професорами, які по черзі заходили до молодого філософа, який претендував на посаду професора, і ставили йому запитання, спор вівся 10 годин і завершився повною перемогою Джордано, який був талановитим та вправним полемістом.

Тут у Парижі філософ видає свої трактати: «Про тіні ідей», «Мистецтво пам'яті», «Пісня Цірцеї» і «Свічник».

Джордано Бруно особисто був знайомий з тогочасною владною верхівкою Франції, йому симпатизувала навіть королева-мати Катерина Медичі, яка, буди італійкою, з прихильністю ставилася до своїх земляків, але з Генрихом Наварським він знайомим не був.

Доречі під час допитів у Святій службі Джордано Бруно у відповіді на питання про Генриха Наварського, на той час уже короля Франції, відповідає, що Генрих IV дотримуватися протестантизму лише з політичних міркувань.

Таким чином Бруно висловлював погляд дуже близький погляду Мішеля Монтеня з яким Ноланець міг зустрічатися в Парижі під час свого перебування при дворі короля Франції Генріха III в 1582 року після повернення Монтеня з подорожі до Риму.

Згодом, навесні 1583 року, йому довелося покинути Париж через несприйняття його теорій. Але все ж таки Генріх надав йому рекомендаційні листи до посла Франції у Лондоні Мішеля де Кастельно – де - Мовисьєра, які дозволили Бруно знайти собі місце в Лондоні.

Він мав доступ навіть до самої королеви Єлизавети. Саме там, у Лондоні, Джордано познайомився з великим Вільямом Шекспіром, який згодом змалює образ Буно у своїх творах «Буря» (в речах Просперо) та «Даремні намагання любові» (в образі Бірона).

В Лондоні Джордано проживе коло двох з половиною років і можна твердо сказати, що то були його найщасливіші роки життя. Саме у Туманному Альбіоні «ноланська філософія світанку», так звав свою філософську теорію Бруно, розкриється та набере повної сили.

Тут у 1584 році він, користуючись підпільними друкарнями, видає чотири свої твори: «Пір на попелі», «Про принцип початок та єдине», «Про Нескінченність, всесвіт і світи», «Вигнання звіра, що тріумфує».

У 1585 році виходить твір «Про героїчний ентузіазм».

Але і в Англії твори Ноланця також викликали скажену ненависть та лють. Бруно повертається до Франції.

Згодом були Германія, Прага, Хальмштедт, але ніде нові космологічні теорії, які так твердо відстоював Бруно, не дозволяли йому залишатися надовго.

В решті решт він так втомився від поневірянь, що вирішив повернутися до рідної Італії, але обрав не Рим, а Падую, яка знаходилася на той час під владою більш демократичної Венеції.

Недовзі Бруно отримує запрошення від багатого нероби – патриція Моченіго, який начебто хотів освоїти мнемонічні техніки Джордано, який від природи володів феноменальною пам'яттю і навчав мнемонічними практиками інших. Джордано погоджується, адже йому була потрібна робота.

Але насправді темний середньовічний розум Моченіго цікавився зовсім ні наукою, а грошима, він вважав, що філософ володіє таємними темними знаннями, пов'язаними з пошуками філософського каменя і сподівався витягнути з нього цю, таку цікаву для нього інформацію. Але коли Моченіго зрозумів, що до "філософського каменя", "чаші Грааля" та

інших вигадок подібного ґибу Бруно не має відношення, Моченіго написав на нього наклеп до венеціанської інквізиції.

Бруно було заарештовано.

Сім місяців він провів в камері венеціанської інквізиції й нарешті визнав себе винним в деяких порушеннях: наприклад у тому, що самовільно залишив монастир, не відвідував церковних служб, не дотримувався посту.

Він сподівався, що після такого формального зречення його відправлять до домініканського монастиря, де він деякий час буде знаходитися під наглядом, а врешті решт втече і зможе знову займатися наукою.

Але сталося зовсім по іншому....

Його забрали до Риму, до інквізиційного суду, який був відомий самими жорстокими методами допитів і найжорстокішими вироками. Там в римських катівнях, Бруно провів вісім років. Так довго не тримали у в'язниці навіть голову ордена тамплієрів Жака де Моле, якого утримували лише сім років.

Такий довгий час процесу над Джордано Бруно пояснюється тим, що католицька церква намагалася добитися щоб Бруно відрікся від своїх думок та про це дізналися усі відомі люди Європи, а так сталося б обов'язково, бо Ноланець був відомим в усіх державах Європи.

Бруно мав унікальні знання та неперевершені здібності, включно з пам'яттю, яка дозволяла запам'ятовувати книгу повністю після одного прочитування. Церква хотіла, щоб усі ці знання та талант належали їй. Вона намагалася добитися від філософа колаборації із нею.

Але Ноланець вирішив інакше. Он обрав для себе інший шлях. «Краще гідна та героїчна смерть, ніж негідний та підлий тріумф»[3.с 232]. Він відмовився зректися своїх поглядів.

«Majori forsitan cum timore in me dicitis sententiam quam ego accipiam, Можливо ви з більшим страхом вимовляєте мені вирок ніж я вислуховую його» [З.с 366]., так відповів Бруно вислухавши вирок суду Inquisitio Haereticae Pravitatis Sanctum Officium в якому його було передано цивільній владі міста Риму для преведення в дію вироку: «покарання без пролиття крові», саме так називалася страта у вогні.

17 лютого 1600 року Джордано Бруно було страчено на Площі Квітів у Римі із залізним кляпом у роті, щоб в останні хвилини, вже стоячі на горі сухого багаття, він не зміг проголосити свої думки.

«Смерть в одному столітті дарує життя в усіх наступних століттях». Так сказав Джордано Бруно (1548-1600) у своєму трактаті «Про героїчний ентузіазм».

РОЗДІЛ 2. ПОПЕРЕДНИКИ ТА ПОСЛІДОВНИКИ

2.1 АНТИЧНІ ФІЛОСОФИ, ЩО ВПЛИНУЛИ НА БРУНО

Безумовно погляди кожного філософа формуються завдяки філософським творам, до яких він звертається на початку свого творчого формування. Без сумнівів Джордано багато читав, запам'ятовував, а завдяки своїй феноменальній пам'яті запам'ятовував назавжди, та складав власну субстанційну систему світосприйняття.

З його творів ми бачимо, який відчутний вплив на філософію Ноланця мали досократики. Серед них в першу чергу Демокріт та його теорія про частку, як основу всього суцього, яку Демокріт виклав у книзі «Велика світобудова». А також атомічна теорія всього, що існує Епікура. Геракліт з його теорією про космос, що має Душу, та його уподоблення сонця логосу (слову). Парменід та його теорія істинно - суцього, божественного пізнання та мислення, як пізнання буття, а також його космологічна теорія про будову фізичного світу з елементів світла та ночі.

Від Піфагора Джордано Бруно одержав цікавість до єгипетської філософії та ідею про математичний порядок світу – космосу. Слово Космос було впроваджено саме піфагорійцями, як «порядок», «лад», як впорядкований вищою силою світ.

В піфагорійській філософії виникло поняття істота речей – число. Під час перебування Джордано Бруно в ув'язненні він часто згадує відношення Піфагора до тварин, який засуджує їхнє вбивство. Бруно вважав, що душі безсмертні і є самостійними сутностями, тобто інтелектуальними душами.

Він вважав, дотримуючись філософських підстав, що оскільки душа може мати буття без тіла і небуття в тілі, вона може таким же чином, як вона знаходилася в одному тілі, перебувати й в іншому, переходячи з одного тіла в інше. Таким був погляд Піфагора. Таким чином ми бачимо, що від Піфагора

Ноланець перейняв своє ставлення до поняття метемпсихозу так притаманне піфагорійському вченню.

Саме піфагорійці вважали «псіхе» душу свідомою незалежною від тіла одиницею. Душа є мандрівною субстанцією, але потребує обов'язково втілення в іншу істоту. Душа може вдосконалюватися, поступово переходячи від нижчої істоти до вищої, а найвищим станом є перехід у зорю. Піфагорійці вірили в спорідненість душ із зірками, інколи вони говорили про субстанцію вогню. Теорією метемпсихозу займалися також Геракліт та Платон, який згодом розвинув її у власну доктрину про Душу. Метемпсихоз для Ноланця це поняття Душі, як єства, яке може змінювати перебування в одному тілі на інше.

Також багатий вплив мав на Ноланця Емпедокл та його праці «Про природу» та «Очищення», його поняття «корінь суцього» у вигляді чотирьох початків: вогонь, земля, повітря, вода та його вчення про сили Любові й Ворожнечі, які в подальшому підвели Анаксагора до його визначення «Розум – Нус» - нескінченний, діяльнісний розум, який володіє потужністю та не може зазнати ніякого впливу, та його атомістики, а також вчення про космотворення та зародки буття, які він виклав у своїй праці «Про природу».

Наслідував Ноланець й теорію атоміста Лукреція, для якого природа - майстерня речей, яка несе в собі творчий початок всесвіту. За Лукрецієм природа має божественний початок. Також Лукрецію були притаманні віра в безмежний всесвіт та можливість існування інших світів.

Безумовно звертався Бруно й до Платона та його поняття «Єдиного», яке є трансцендентне та недоступне розумінню, тотожне благу і до якого все прямує та завдячуючи чому отримує власне буття. Вчення про Душу й особливо вчення Платона про «тріаду» - три онтологічні субстанції буття: «Єдине», «Космічний розум», «Світова душа», про що Платон розповідає у своїй книзі «Тімей».

Особливо великий вплив мав на Ноланця давньоримський філософ Плотін та його вчення про три онтологічні субстанції:

Першоєдиний або Єдине, Дух або космічний Розум та світова Душа. Єднання людини з Богом, як головна мета життя людини. Плотін стверджував, що християнство помиляється у своїх намаганнях повністю усунути зло та залишити у світі лише добро. Плотін вважав, що добро та зло субстанційні поняття і якщо зникне зло тієї ж миті зникне й добро.

Джордано відкрито стає прихильником атомістичного матеріалізму Демокріта та Левкіпа, а також діалектики Емпедокла. В одній з останніх своїх робіт - "Пояснення книг "Фізики" Арістотеля" він говорить так: «Деякі з античних мислителів вважали, що існує єдине і нерухоме буття... Але ми думаємо, що цього роду філософія складається з одних лише слів, позбавлених всякого сенсу, зі звуків без жодного значення... Ми цілком засуджуємо цю філософію. А тепер звернемося до Емпедокла та Левкіпа. Левкіп припускав, що існують найменші або неподільні щільні тілця, які за своєю природою не містять ніяких відмінних рис, і що ці особливості створюються шляхом поєднання і різного розташування або порядку, від чого й виходять тіла певної природи та найменування, а саме: вода чи вогонь».[2. с. 152]

Але Бруно був не згоден з теорією античних матеріалістів про порожнечу, в якій рухаються атоми та набувають різних форм залежно від випадкового розташування. Він визнавав форму настільки невіддільною від матерії, що бачив у ній такий самий початок чи субстанцію, як і сама матерія.

У своєму трактаті "Про причину початок та єдине" Ноланець розповідає про еволюцію свого світосприйняття. Спочатку він дотримувався поглядів Демокріта та інших давньогрецьких матеріалістів, які вважали, що лише матерія є у протилежність формі субстанцією усіх речей, але згодом він починає розподіляти матерію, що протистоїть формі та матерію, у найвищому сенсі слова, таку яка стоїть вище за цією протилежністю матерії та форми.

Демокріт та епікурейці, які стверджують, що все, що не є тіло, є ніщо, вважають, що матерія є єдина субстанція речей, що вона є божественна

природа. Так само висловлювався свого часу Авіцеброн Соломон Ібн Гебірол, який доказав це у своїй книзі під назвою “Джерело життя”. Ці філософи, разом із кіренаїками, кініками та стоїками, вважають, що форма є не що інше, як випадкові види розташування матерії. З творів самого Бруно ми бачимо, що він був знайомий з ціми трактатами й вони мали глибокий вплив на його філософію.

Відношення Бруно до Аристотеля проглядається в усіх його творах. В трактаті "Про причину, початок і єдине" Ноланець так висловлюється про Стагирита: «Серед усіх філософів, що існували, я не знаю жодного, що більше спирається на уяву та більш далекого від природи, ніж Аристотель. Якщо ж, однак, він іноді висловлює вірні погляди, то, як відомо, вони не виходять з його принципів, а завжди виявляються запозиченими в інших філософів. Так, наприклад, багато божественних положень ми знаходимо в його книгах "Про виникнення", "Метеори", "Про тварин" і "Про рослини"» [5. с 18]

В розвитку своєї теорії про нескінченність світу він спирався на вчення Геракліта, Демокрита, Епікура, Піфагора, Парменіда, Меліса.

2.2 СЕРЕДНЬОВІЧНІ ФІЛОСОФИ, ЯКІ МАЛИ ВПЛИВ НА БРУНО

Савелій з Птоломаїди жив у III сторіччі в Сирії. Він просував постулат неподільності Трійці. Бруно безумовно був знайомий з вченнями як Савелія, так і Арія, він цікавився будь-якими філософськими течіями. На допитах він освітлює погляди Арія на іпостась Христа в такому розрізі: «Христа можна вважати Богом лише виходячи з погляду, що він є людиною, наділеною божественною природою і наділеною божественними здібностями та божественним даром слова» [4. с 20]

Читаючи твори Бруно ми бачимо вплив на його філософію Джироламо Кордано, який займався математикою, передбаченнями та

піфагорійською магією чисел і який означив проблему космосу та божественного всесвіту, який сам є Бог.

Вплив етики Кордано про героїчний зліт, якого можна досягнути лише в боротьбі, можна чітко відчутти у творі Бруно «Про героїчний ентузіазм». Саме Кордано першим зводить все, що існує до першоматерії, до трьох первинних елементів: земля, вода та повітря та вказує на місце людини в цьому ланцюгу де перше та друге місце займають рослини та тварини.

Кордано приймає духовний початок, як принцип походження та руху та у той самий час висуває положення про можливість істинного пізнання шляхом математики, окрім віри у Бога. Також саме у Кордано вперше ми знаходимо поняття «Світова Душа».

Бернардіно Телезіо та його матеріалістична теорія теж вплинули на Бруно. Дух «spiritus» субстанція Душі. Природа, як божественний Розум. Саме Телезіо був засновником Падуанської філософської школи, та Казентинської академії у Неаполі.

Він мав антиперипатетичну позицію. Телезіо розглядає розвиток природи, як боротьбу двох початків: тепла та холоду і вважає цю боротьбу рушійною силою всього розвитку.

Людовіко Вівес, який замість схоластичних суперечок закликає до вивчення природи, Марсілій Фіччино який перекладав на латину тексти «Герметичного корпусу» і займався осмисленням вчень Піфагора та Платона, а також Авіціброн, Фракосторо, Микола Кузанський, Франческо Патріцци, Пьетро Лабардський з його висловлюваннями проти божественної природи Христа, а також Лоренцо Валла, всі ці автори тою чи іншою мірою близькі світосприйняттю Бруно.

Джироламо Фракосторо відроджує вивчення трудів Демокрита, Епікура, Лукреція.

Деякі думки своєї теорії стосовно матерії Бруно пов'язував з працями пантеїста XIII сторіччя Давида Динанського.

Дуже часто у своїх диспутах та бесідах Ноланец згадував вчення Арія, а також заборонені праці Святого Златоуста та Святого Ієроніма, а також трактати окультиста Генриха Корнелія Агріппи Неттесгеймського.

Трудам Еразма Роттердамського в юні роки він теж присвятив багато часу.

Серед літератури, яка цікавила Ноланця, є й заборонена книга «Про печатки Гермеса», яку на прохання Бруно переписав його учень Іоган Беслер.

Труди Святого Августина та Фоми Аквінського також були прочитані та запам'ятовані дослівно.

Багато часу присвятив Бруно вивченню трактатів середньовічного каталонського мислителя – схоласта та теолога Раймунда Луллія. Раймонд Луллій народився на острові Майорка у 1235 році, був автором багатьох алхімічних трактатів. Після вступу в зрілому віці до францисканського ордену поставив собі за мету навернення мусульман до християнства завдяки філософії. Вважається засновником математичної комбінаторики. Був розробником дуже незвичної теорії, яку він називав мистецтвом механічного мислення.

Винайшов свого роду логічну машину, яка складалася з кругів та трикутників з начертаними на них поняттями, які при зміні їх положення давали відповіді на складні теологічні питання. Джордано Бруно багато займався удосконаленням цієї техніки для мнемонічних практик, які дозволяли легко та швидко закріплювати абстрактні поняття, що пов'язуються з алегоричними фігурами.

Як і Луллій Джордано Бруно займався мнемонікою та вченням про методику розвитку механічної пам'яті. Бруно блискуче володів вмінням користуватися так званою «луллієвою наукою» та не приймаючи богословських поглядів Луллія приділяв багато уваги розвитку його логічно – мнемонічних теорій. В часи Бруно твори Луллія були заборонені й вважалися єретичними, але згодом його було беатифіковано. Свої основні конотації про логічні поєднання релігійних понять Луллій виклав у книзі

“Велике мистецтво”. Остання його книга мала назву "Дерево знань" і саме таку назву обрав для своєї останньої книги й Джордано Бруно.

Бруно в мистецтві Луллія цікавили логічні теорії які давали можливість покращити техніку мнемоніки, релігійні викладки Луллія, однак були дещо далекі від нього.

З Миколою Кузанским Ноланця поєднує ототожнення космосу Богу та постулат про те що Земля не є центром Всесвіту.

Тези кардинала з Кузи про єдність протилежностей в нескінченності також сильно вплинули на космологічні погляди Ноланця. У цих тезах проглядають зачатки матеріалістичного погляду на світ який згодом перетвориться на пантеїзм. І хоча Микола Кузанський ще не ототожнює Бога та природу, але вже трактує його як щось нескінченне та абсолютне, що протерічить усьому кінцевому та постійно змінюється.

Микола Кузанський спирався на вчення грецьких атомістів та піфагорійців та вважав космос нескінченним.

Саме він першим звернув увагу на те, що невірно казати про центральне положення Землі. Що Земля має форму шара, обертається навкруги власної вісі та є одною з безлічі планет які рухаються по круговій орбіті. Кожна точка Всесвіту рівно віддалена від Бога і тому її у той же мірі логічно розглядати як центр всесвіту. За думкою Кузанського Бог є згорнута природа, а світобудова-природа розгорнута.

Особливо цікавим в нього є вчення про збіги протилежностей, в якому стверджується, що велике та мале збігаються, що у малому дано нескінченне, а нескінченне складається з малого, що смерть є лише початком нового життя.

Ці поняття Кузанського надалі розробляє Бруно.

І Микола Кузанський і Ноланець бачили всесвіт нескінченним у просторі та часі. Також у творах у Миколи Кузанського ми зустрічаємо натяк, що на сонці існує життя; надалі це буде стверджувати й сам Бруно. Але як і в Кузанського, так і в Луллія Бруно приймав деякі натурфілософські

та мнемонічні теорії, але повністю не приймав їхнє ставлення до науки, як стовпа, що тримає релігійні засади християнства.

З книги П'єра – Анджело Мандзолі «Зодіак життя» Бруно були близькі такі поняття, як душа небесних сфер та населеність світів. А також поняття Бог в речах, але у Бруно це поняття прийняло послідовну тверду позицію.

Неодноразово Джордано Бруно виступав проти вчення про подвійну істину Вільяма Окама та Дунса Скота. Ноланець вважав, що не може бути примирення між наукою та філософією з одного боку та релігією та схоластиком — з іншого. Істина, вважав Бруно одна, а її пізнання — справа науки та філософії, а не релігії.

Думка Симона Порціо про нерозривну єдність матерії та форми як «першопричини» Буття стала у Бруно передумовою вчення про Єдине.

А от позиція П'єра де ля Раме навпаки не викликала у Бруно розуміння та підтримки.

Джордано Бруно був відданим прихильником геліоцентричної системи та філософських конотацій Миколи Коперника. Також в трактаті – поемі, яка має назву «Про світ Миколи Коперника» він славить наукове відкриття польського вченого.

Система світу Птолемея та Аристотеля була основою керівної схоластичної науки. Небесні світила поділялися на нерухомі та ті, що блукають. До зірок, що блукають, тобто планет, належали Меркурій, Венера, Юпітер, Сатурн та Марс, а також Луна та Сонце. Вони рухалися за своїми законами навкруги Землі та складали сім небесних сфер. Інші зірки складали восьму сферу «сферу нерухомих зірок» або "фіксованих зірок". Ця сфера трималася на вісі, яка проходила крізь центр Землі та за добу здійснювала обертання навкруги земної кулі. Всесвіт уявлявся як куля, що обмежена сферою фіксованих зірок, шар, у середині якого з різною швидкістю рухаються концентричні кристальні небеса. А пересуває цю сферу сам Бог.

Микола Коперник розробив цілком нову теорію за якою Земля втратила панівний статус центра Всесвіту та перетворилася у просту планету, одну з величезної кількості небесних тіл. Його книга «Про обертання небесних тіл» («De revolutionibus orbitum coelestium») стала революцією в науці того часу. Він відмовився від геоцентричної теорії будови всесвіту.

Доказуючи свою правоту Микола Коперник ввів у науку такі поняття як рух, що здається, побачивши в умовних епіциклах планет відображення істинного обертання Землі навколо сонця.

Якщо усі небесні тіла роблять обертання навколо Сонця протягом року, то повинна існувати й загальна причина цього обертання. Після появи припущення про те, що Земля та інші планети обертаються навколо Сонця одразу зникла важкість та незрозумілість всієї небесної механіки.

Все ставало зрозумілим, але Земля втрачала своє панівне становище, як єдине місце створене Богом для існування людини.

Коперник вів споглядання за небесними явищами, затемнення Сонця та Луни, тому що під час цих явищ усі небесні тіла -сонця, Земля та Місяць знаходяться на одній прямій і це полегшує вимірювання їхнього положення. Всього за життя Коперник спостерігав п'ятнадцять затемнень і свої спостереження він проводив за методом, який він власно розробив. За допомогою екрану. Він пропускав маленький сонячний промінь крізь отвір у віконниці та проводив вимірювання та розрахунки споглядаючи за пучком сонячних променів, який відображався на протилежній стіні. Також йому вдалося відкрити наявність фаз у Венери та Меркурія і це пізніше підтвердив Галілео Галілей.

Також Коперником було встановлено, що причини процесії саме у повільних коливаннях осі Землі з періодом 26000 років і це наразі згодом було підтверджено наступними дослідженнями. Також він з'ясував що найближча до Сонця точка орбіт Венери та Меркурія - перигелій значно перемістився з часів Птолемея. Розрахунки Коперника були більш точними ніж інших сучасних йому астрономів.

Також Бруно завжди цікавився та постійно звертався до розробок астрономів Кеплера та Тихо Браге.

Ми бачимо, що Бруно був цілком відкритим до сучасних йому течій і глибоко вивчав та з зацікавленням ставився до наукових відкриттів своїх сучасників.

2.3 ПОСЛІДОВНИКИ ВЧЕННЯ ДЖОРДАНО БРУНО

Така відданість та самопожертва науці, яку показав усім своїм життям Бруно, безумовно вплинули на те, що ідеї ноланської філософії зайняли вічне місце в історії світової наукової думки. Але навіть, якби 17 лютого 1600 року на площі Квітів у Римі не запалало багаття, філософська теорія Джордано Бруно була настільки глибокою, яскравою та досконалою, що вона безумовно навечно зайняла би належне їй місце в історії філософії.

Ідеї Бруно мали послідовників і якщо деякі з них, такі, як Галілео Галілей, Спіноза, Лейбніц, Декарт не наводять ніде у своїх трудах ім'я Бруно, але в щоденникових записах цих філософів можна знайти відсилання до ноланської філософії.

Чезаре Ваніні, італійський філософ - атеїст та вільнодумець, який у своєму трактаті «Про дивовижні тайни природи цариці та богині смертних» заперечує існування вічного життя та відкрито проповідує атеїзм вважається учнем та послідовником Наланця і має схожу вдачу.

Йоган – Генрих Альштедт послідовник Бруно початку сімнадцятого сторіччя зробив дуже багато у підготовці ідей наступної індуктивної логіки Френсіса Бекона.

Бенедикт Спіноза розвивав далі натуралістичний пантеїзм Бруно, а монадологія Ноланця знайшла прихильника в лиці Лейбніца.

Діалектика збігу протилежностей була підтримана німецьким класичним ідеалізмом.

Важко зменшити вплив на подальший розвиток астрономії космологічного вчення Джордано Бруно. Дуже великим був його вплив і на Галілео Галілея, і хоча він ніколи не писав про Джордано виходячи з позицій самозахисту, але у своєму труді «Діалог» він спирається саме на брунівську теорію захисту коперніканства. У щоденникових записах Галілео Галілея, Кеплера та Декарта ми зустрічаємо ім'я Бруно.

Кампанела далі розвивав тему загальної одухотвореності природи та загальний брунівський матеріалізм. Він також, як і Ноланець, цікавився природною магією, і хоча заперечував нескінченність Всесвіту, але визнавав множинність світів, які він звав системами. І в поглядах Якоба Бьоме про ототожнення Світу та Бога ми теж бачимо зв'язок з пролегоменами Ноланця.

Етика, розвинута в трактаті «Про героїчний ентузіазм», яка пов'язана з самовизначенням особистості та подвигом мислителя, вплинула на подальший розвиток свободи наукової та політичної думки та вільних від релігійного тиску вчень майбутнього.

Саме Ісаак Ньютон зробив дуже багато для збереження праць Бруно, які він ретельно збирав в Англії.

Зв'язок пантеїзму та атомізму в трудах Бруно було розкрито Томазо Кампанелою в його праці «Метафізика». В цієї праці ми бачимо пряме відсилання до філософських пошуків Ноланця, з якими Кампанела був знайомий, а можливо навіть звертався до Бруно з особистими бесідами під час перебування останнього в інквізиційній тюрмі Риму.

Бенедикт Спіноза у своїх філософських та натурфілософських пошуках дуже близько спирався на творчість Ноланця. Виходячи з успіхів природознавства та математики, він формулює свої положення про нескінченність Всесвіту, та про мінімум, як про основу усього що існує та про єдність матерії та форми.

Бруно розглядає субстанцію також з матеріалістичних засад, але в нього вона має більш широке загальне пояснення. Він бачить рослини та

тварин, як живі створіння природи, а саму природу як «Бога в речах» (deus in rebus).

Формулювання субстанції Спінозою – матерія що має властивості мислення та протяжність, формулюється ним як Бог або природа (deus sive natura), дуже близьке до ноланського.

Саме матеріалістичне вчення Бруно про те що в кінці тілесна та духовна субстанції зводяться до одного кореня певною мірою є основою вчення Спінози про єдність субстанції, яка має два атрибути - мислення та протяжність.

Стосовно Бруно Гегель цілком правильно вказує на те, що для пізнання єдності загальної форми Всесвіту тобто єдності матерії та форми за думкою Бруно необхідне пізнання протилежностей: максимуму та мінімуму в їхньому збігу.

Найбільш близькою до філософії Бруно є саме філософія Лейбніца, але матеріалізм Ноланця був набагато глибшим.

Гегель неодноразово звертався до творчості Бруно, згадуючи його, як у своїй книзі «Лекції з історії філософії» так і в інших творах. Стосовно Бруно Гегель вказує на те, що для пізнання єдності загальної форми Всесвіту тобто єдності матерії та форми, за думкою Бруно необхідне пізнання протилежностей: максимуму та мінімуму в їхньому збігу. І Шеллінг і Гегель вказували на діалектичні моменти філософії Бруно і хоча саме Гегель характеризував вчення Бруно як інтерпретацію пантеїзму та висловлював думку про те що основна концепція філософії Ноланця є у прийнятті ідеї, як субстанціальної єдності, обидва філософи визнавали велике значення філософії Бруно для подальшого розвитку як світової натурфілософії, так і філософії взагалі.

Олена Блавацька, Ані Безант, Микола та Олена Рерихи та інші представники теософського вчення вважають Джордано Бруно своїм перед часником.

Олена Блавацька та Ані Безант розглянули вчення Бруно з зовсім інших позицій і побачили в його пошуках прямий зв'язок з їхнім власним уявленням про світ.

Поняття «Душі Світу» вперше так широко розвинуте саме Бруно у вченні Олени Блавацької набуло іншої глибини та використання. У своєму творі «Викрита Ізіда» Олена Блавацька пише про Бруно з величезним теплом та розумінням його вчення та самого його життя, яке він віддав за право висловлювати свої думки попри осуд та переслідування суспільства.

РОЗДІЛ 3. НАТУРФІЛОСОФІЯ ДЖОРДАНО БРУНО

Основою натурфілософської доктрини Ноланця була геліоцентрична теорія Коперника. Він захищав її від нападок прихильників аристотелівсько-птоlemeївської теорії будови світу, яка на той час була основною у схоластичному світі Європи.

У діалозі "Про нескінченність, всесвіт і світи" Джордано Бруно викладає свою думку: «Я кажу, що бог весь нескінченний (*tutto infinito*), тому що він сам по собі виключає всякі межі й кожен його атрибут єдиний і нескінченний; і я говорю, що Бог цілком нескінченний (*totalmente infinito*), тому що весь він знаходиться в усьому світі й в кожній його частині нескінченно і повністю в протилежність нескінченності Всесвіту, що знаходиться цілком у всьому, але не в тих частинах, які ми в ньому. можемо сприйняти, - якщо тільки щодо нескінченного можна говорити про частини». [2. с 325]

Вислів: природа є тінь і слід божества”, є метафоричною видозміною філософської формули Джордано Бруно: природа є відбиток матерії у її русі та різноманітті. Джордано Бруно називає богом Всесвіт, матерію, але найчастіше – природу. Субстанцією він вважає матерію. «Матерія є вся субстанція речей. У вічному колообігу вона загалом і всюди обіймає все безперервним рухом. Звідси випливає, що одна і та ж матерія, одна і та ж сила, один і той же простір, одна і та ж причина, однаково і всюди діяльний Бог і природа» [1 с. 235]. У "Зборі метафізичних термінів" дається таке визначення: «Природа або є сам Бог, або божественна сила, відкрита в самих речах» [4 с. 101].

У основі природи лежить матеріальна субстанція, природа є конкретний прояв субстанції. «Бог є субстанція, універсальна у своєму бутті, субстанція, якою все існує, він є сутність – джерело будь-якої сутності, сутність, від якої все набуває буття і яка близька будь-якому буттю більше, ніж на те здатна власна форма та природа цього буття.

Бо подібно до того, як природа є для будь-кого основа його буття, так глибокою основою будь-якої природи є Бог» [5. с 201].

Сама природа – не що інше, як "Бог в речах" (*Deus in rebus, Dio helle cose*), у розумінні пантеїста Бруно, Бог та природа єдині. Він не лише зближує поняття Бог та природи, він єднає їх в одне ціле.

Бога Бруно розчиняє у природі: «Бог і природа є одна й та сама матерія, один і той самий простір, одна і та ж сама причина, що рівно діє всюди.... Природа є Бог, чи божественна сила, що відкривається в самих речах» [1.с 216]. Так пише Бруно в одному зі своїх трактатів.

Іноді це поєднання доходить до ототожнення Бога не тільки з природою, а навіть з матерією і таким чином виводить пантеїзм Бруно на цілком нову матеріалістичну концепцію.

В трактаті – поемі «Про безмежне, Всесвіт і світи» він вказує саме на це. Для Ноланця матерія стає "божественним буттям у речах" (*essere divino nelle cose*).

Загальна матеріалістична концепція Джордано Бруно визначає матерію основобудовою всього. Вона все відтворює з власного лона. *Proprio e gremio*. Власно джерела всього він бачить в матерії, а не в Божественному початку. Для Ноланця матерія - основобудова всього.

Природа в розумінні Бруно має чуттєві та навіть інтелектуальні властивості. Для нього світ має душу, як і все що існує в ньому. А душа - найближча первопричина, що формує та внутрішня сила яку має кожна річ.

Також Бруно бачить в неї духовну субстанцію — платонівсько-неоплатонівську «світову душу».

В трактаті «Про причину, початок та єдине», визначення самого Бога Бруно змінює на визначення «світової душі».

Пантеїзм Ноланця наділяв Всесвіт загальною одухотвореністю. Вся природа просякнута «душею світу».

Ця душа є активним дієвим початком, рушійною силою, яка зумовлює усі зміни, що відбуваються в оточуючій нас дійсності.

Спільна фізична причина, що діє - це всезагальний розум, який є першою і головною здатністю душі світу, котра є всезагальною формою світу.

У концепції "Все у всьому" Джордано Бруно постулює, що поодинокі речі беруть участь у вищому духовному житті відповідно до ступеня розвитку своєї організації. Але на відміну від духу, вони схильні до зміни. Елементарні, найпростіші частини всього що існує не виникають і не зникають, а лише поділяються та поєднуються у нескінченному різноманітті.

Джордано Бруно ототожнює Бога із природою. Іноді він називає природу божественною. Коли цей епітет відпадає, залишається природа, що сама в собі укладає свою причину.

«Не можна допустити буття, що формує початок, що сходить згори, дає порядок, що приносить фігуру ззовні. Мистецтво під час творчості міркує, мислить. Природа все творить дуже швидко, без міркування. Мистецтво має справу з чужою матерією, природа – із власною матерією. Мистецтво знаходиться поза матерією, природа - у самій матерії. Навіть більше: вона сама є матерія. Таким чином, матерія творить усе зі свого власного лона. Вона сама є свій внутрішній майстер, живе мистецтво, дивовижне вміння, наділене думкою, що повідомляє дію своєї матерії, а не чужої. Вона не зволікає, не розмірковує, не міркує, але все творить вільно з себе, подібно до вогню, який сяє і спалює, подібно до світла, що вільно несеться в просторі» [4. с 312]

Таким чином Бог для Бруно - синонім природи не як совокупність речей матеріального світу, а як спільність укладених у цьому світі внутрішніх законів руху та розвитку.

Вчення про одухотворену природу Бруно наводить у творі «Бенкет на попелі» та «Про причину початок та єдине».

Вони є мініма, або монади (замкнуті, самодостатні та цілісні життєві та смислові одиниці). Монади можуть відноситися як до матеріального, так і до психічного світу. Максимум - нескінченна проста субстанція, з якої

виникає безліч речей і власне універсум. Тому у світі немає нічого неживого, все живе.

Думку про походження матерії з атомів вперше Ноланець озвучив у своїх лондонських діалогах "Про причину, початок та єдине": «Коли ми прагнемо до початку та субстанції речей, ми рухаємося в напрямку до неділимості» [2. с 437]

А у діалозі "Про нескінченність, Всесвіт та світи" він розвиває концепцію про те, що Всесвіт складається з дискретних часток, які знаходяться у неперервній нескінченності – просторі.

«Неперервне складається з неподільних» - так звучить 42 тезис, який вчений озвучив на диспуті у коледжі Камбре: "Існує межа поділу в природі - щось неподільне, що вже не може поділитися на інші частки». [2. с.229]

Він казав про найменше у трьох сенсах: у фізичному сенсі мінімум – це атом, у математичному – це точка, у філософському - це монада. Але він підкреслює, що в природі не існує трьох мінімумів, а є лише один троякий мінімум до якого все зводиться. Мінімум – це субстанція усіх речей незмінна незнищенна, така, що існує вічно.

Таким чином ми бачимо, що Ноланець підійшов до вчення про атом найбільш близько серед усіх своїх сучасників.

Постулат Бруно про атоми є складовою частиною концепції про мінімум та монаду. Він поширює своє атомістичне вчення і на геометрію, вважаючи що і в математиці є межа подільності.

Монада, як сумарне поняття неподільного, містить у собі й фізичні й математичні сутності та відображує внутрішні властивості всього Всесвіту. Таким чином Бруно резюмує: «Немає нічого неперервного та єдиного окрім атомів та спільного простору». [2. с 88]

Бруно розвивав атомістичну теорію будови Всесвіту спираючись на Демокрита та Епікура але він не погодився з їхнім вченням про пустоту.

Атоми не знаходяться у пустому просторі, а об'єднані матеріальним ефіром. Якби не було ефіру, то з сонму атомів нічого не могло б виникнути.

Атоми не проникають один в одного, не змішуються, а лише стикаються. Їми рухає якась внутрішня життєва сила. Об'єднання та роз'єднання, що стаються в ефірі, мають місце і в русі найменших речей і в великих небесних тілах.

Також Джордано відкидає вчення древніх атомістів припускавших рух атомів в цілковитій пустоті. «Нам недостатньо тільки пустоти та атомів, бо повинна існувати матерія, завдяки якій вони поєднуються. Атоми рухаються не в цілковитій пустоті, а у просторі, що сповнений матеріальною субстанцією – ефіром» [З.с 56]

У трактаті “Пояснення фізичних книжок Аристотеля”, опублікованому вперше у 1891 р., Джордано Бруно, взагалі відкидає ідею Бога, хоча він в його уявленні й збігається з природою, і підкреслює свою близькість до античних матеріалістів.

Бруно вважав необхідною складовою існування матерії, як простір, так і час. Він заперечує визначення Аристотеля що час не може існувати поза людського розуму.

«Фізично, реально та істино час нескінченний. Він одночасно є і міра і виміряне». [З.с 318]

Діалектично Бруно поєднує і єдину мить і неперервний процес руху у часі.

Поняття зв'язку часу та руху матерії у Всесвіті призводить Ноланця до здогадки про відносність часу: «Тому, що не існує такого часу у Всесвіті, яке стало б мірою всіх рухів....При єдиній довжині цілого різним тілам властива й різна тривалість часу. Час спливає швидше на тих тілах які рухаються швидше». [З.с 402]

Таким чином ми бачимо, як наукова думка Бруно зв'язала час з рухом небесних тіл.

Вічна матерія, яка складається з атомів та ефіру, і яка наділена внутрішньою здатністю до руху та розвитку, безперервно рухається у

нескінченному просторі. Така основна концепція "Філософії світанку" Ноланця.

Наукові поняття, якими користувався Джордано Бруно, суттєво відрізняються від сучасних. Він часто змушений був викладати свої погляди в оболонці термінів, чуждих їм або таких, що прямо суперечать один одному.

Лише найретельніше порівняння його творів, де за допомогою різних, часто алегоричних та ілюзорних виразів викладається та сама основна думка, дозволяє зрозуміти основу його філософії.

Крім філософії, астрономії та геометрії Джордано Бруно займався розробкою мнемонічних теорій та луллієвою наукою. В майбутньому філософські ідеї Джордано Бруно мали великий вплив на розвиток філософії Нового часу. Ідея єдиної субстанції надалі розроблялася Спінозою, а ідея монади - Лейбніцом. Ідея єдинства суцього "збіг протилежностей" ми зустрічаємо надалі у діалектиці Шеллінга та Гегеля. Впливу філософії Джордано Бруно зазнали Григорій Сковорода та Олена Блаватська.

РОЗДІЛ 4. КОСМОЛОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ ДЖОРДАНО БРУНО

Що стосується космологічної доктрини Бруно, найбільший вплив на нього мали Микола Казанський та Микола Коперник. Першими до думки про геліоцентричну будову світу схилилися Дж. Фракосторо, Й. Ангелус, М. Фічіно. Бруно прийняв концепцію Миколи Кузанського про нескінченне, про збіг мінімуму та максимуму та геліоцентричну ідею Миколи Коперника про безкінцевий та незримий Всесвіт.

Сонце обертається навколо своїй вісі, воно не є нерухомим, але змінює своє місце щодо інших сонячних систем; він стверджував, що атмосфера Землі обертається разом із нею.

Геліоцентрична система Коперника у Бруно перетворилася у пантеїстично - матеріалістичну картину світу. Саме Бруно першим зробив висновок виходячи з теорії Коперника про єдність Всесвіту, частиною якого є Сонячна система.

Бруно бачив світ, як безмежний простір, наповнений незліченною кількістю зірок. Сонце, яке Коперник ще бачив центром світу, для Бруно вже стало лише одним з незчисленних сонць і таким чином Всесвіт втратив центр. Всесвіт має стільки ж центрів, скільки й зірок - безмежну кількість. Сонце є центром лише для окремих небесних тіл, а саме до небесних тіл, які оточують саме Сонце, тоб-то Сонячну систему.

Бруно ототожнює Бога (*natura naturans*) з природою (*natura naturata*), саме тому його поняття світу було несумісне з християнськими постулатами. Усі зірки у Всесвіті мають однаковий склад, який не змінюється і ніколи не зникає.

Зірки й планети Сонячної системи рухаються у просторі вільно, керуючись внутрішнім принципом та без допомоги "аристотелевих сфер", своєрідних пристроїв, які описував Арістотель у своїх трактатах і називав їх «сфери».

Всесвіт Коперника залишався замкнутим та обмеженим у просторі, світ, що керується потойбічними силами, які знаходяться поза хрустальною сферою, і до якої прикріплені постійні зірки. Бруно прийняв коперніканський геліоцентризм, але викреслив з системи світобудови сферу, що оточує Всесвіт. Він першим висловив думку про те, що зірки розташовані на різних відстанях від нашої планетної системи. Тобто Бруно перший визнав існування інших галактик.

Світ безмежен в просторі та часі. Всесвіт, це не лише наша Сонячна система, але й незліченна кількість інших зірок – сонць, навколо яких обертаються такі самі небесні тіла, як наша Земля та планети, а навколо Сонця обертаються ще невідкриті планети, але з часом вони будуть помічені й кількість небесних тіл в нашій Сонячній системі збільшиться.

Джордано Бруно висунув цілком нову для того часу гіпотезу про будову небесних тіл та планетарних систем. Він вважав, що інші світи схожі на нашу Землю та складаються зі схожих хімічних елементів, хоча в той час такого формулювання ще не існувало, і що вони заселені істотами, можливо не схожими за структурою на нас, але цілком розумними. І це було перше ствердження про матеріалістичну будову Всесвіту та його єдність.

Таким чином ми бачимо, що астрономічним фундаментом космології Джордано Бруно стала геліоцентрична система світу. Але сам Коперник ніколи не висував ідею нескінченності Всесвіту, бо можливості науки того часу не давали йому змоги дійти до цього науковим шляхом. Але те, чого не змогла зробити наука, змогла зробити філософська думка Джордано Бруно, завдяки якій, спираючись на математичні та астрономічні обчислення, він узагальнив теорію Коперника.

Для доказу єдності матеріальної природи Всесвіту й спростування схоластичного вчення про незмінний небесний світ, Бруно використовує астрономічні відкриття свого часу. Він наводить зроблене у 1572 році відкриття "наднової" зірки Тихо Браге.

У своєму трактаті «Про нескінченність, всесвіт та світи» Ноланець пише: «У безмірному лоні нескінченного Всесвіту виникають, розвиваються, множаться і знову народжуються незліченні світи. Наша сонячна система – лише одна з незліченної безлічі інших, подібних систем; і є незліченні планетні світи, що обертаються навколо своїх сонць». [1. с 304]

Головним постулатом ноланської космології є вчення про нескінченність: «Всесвіт нескінчена субстанція, нескінченне тіло у нескінченному просторі пустої та водночас наповненої нескінченності. Тому Всесвіт один, світи ж незчисленні. Хоча окремі тіла мають кінцеву величину, чисельність їх нескінченна» [1. с 299]. - писав Ноланець у своєму трактаті.

Бруно, як і Микола Кузанський, уявляв Всесвіт як нескінченну сферу, чий центр всюди, а поверхня ніде. Образ сфери умовний. Це не шарова форма. В цієї сфери тотожні й ширина і довжина, праве та ліве, верх та низ.

Слідом за Коперником Джордано Бруно приймає типи руху Землі: річне - навкруги Сонця, добове – навколо своєї вісі.

Подібні рухи навколо Сонця роблять і інші планети, але через віддаленості від Сонця їхні орбіти більше земної, тому і їхні обертання більші.

Джордано Бруно твердо стверджував, що Всесвіт не має меж. Земля обертається навкруги Сонця, а не навпаки, як стверджувала аристотелево – птолемеєва схоластична школа.

У слідчому ділі Джордано Бруно наводяться його покази стосовно концепції нескінченного Всесвіту: «Я вважаю Всесвіт нескінченним, тобто витвором нескінченної Божої могутності. Оскільки я вважаю негідним божественної благості та могутності, щоб Бог, маючи здатність окрім цього світу створити інший та інші нескінченні світи, створив кінцевий світ». [7. с 444].

Джордано Бруно звертався до питання руху Землі в багатьох своїх творах, а найбільш докладно він описує його в діалогах "Бенкет на попелі" і "Про неосяжне".

Спираючись на теорії Коперника він викладає систему складного та сукупного руху Землі, який поділяється на чотири типи обертань.

Перше – добове обертання Землі. Зміну дня та ночі Бруно порівнює з диханням. Коло, що описується будь-якою точкою Землі за один оборот, є геометрично неточним, а саме обертання - нерегулярним через мінливість швидкості обертання.

Другий тип обертання - рух Землі круговою орбітою навколо Сонця і цей рух має найменше відхилення від регулярності.

Третій і четвертий рухи, наскільки можна зрозуміти, пов'язані зі змінами положення Землі щодо зоряного неба. Ці обертання навколо взаємно перпендикулярних вісей в екваторіальній площині.

Третій рух, що виявляється у видимому повільному обертанні (один оборот за 49 000 років) восьмої зодіакальної сфери, зводиться до взаємного заміщення положення двох півкуль щодо Всесвіту. Бруно називає це обертання півкульовим; воно є ще більш неправильне, ніж щоденне.

Четвертий рух - це взаємозаміщення становища земних полюсів щодо Всесвіту; їм пояснюється поступове переміщення точок рівнодення і сонцестояння, що спостерігається з давніх-давен. Бруно називає його полярним, чи колуральним. Цей рух найправильніший з усіх.

Бруно не втомлюється підкреслювати, що всі ці рухи становлять нероздільну єдність одного складного руху і що, називаючись круговими, вони по суті відступають від геометричної форми кола і не можуть бути математично виражені.

Таким чином, Бруно розкладає рух Землі на чотири складові: рух в орбітальній площині, обертання в екваторіальній площині та двох взаємно перпендикулярних меридіональних площинах.

Окружність, що описується навколо Сонця центром Землі, не представляє математично ідеального замкнутого кола. Складний рух Землі в перпендикулярних меридіональних площинах призводить до вікової еволюції клімату, пересування материків Землі та її загальної еволюції.

Щодо руху землі він пише у своїх Діалогах так: «Насамперед я кажу загалом, що сам факт і характер руху землі та нерухомості небесного склепіння чи неба виведений мною зі своїх підстав чи авторитетів, які вірні й не завдають шкоди авторитету священного писання, як кожен, хто має справжнє розуміння того й іншого, буде врешті-решт змушений допустити та визнати.» [2. с. 358]

Трактуючи текст священного писання він наголошує на тому, що у формулюваннях "Земля ж стоїть вічно і "Сходить сонце, і заходить сонце», мається на увазі не просторовий рух або стояння, а народження і знищення, тобто земля завжди перебуває, не стає ні новою, ні старою. — Що ж до сонця, то воно не сходить і не заходить, а нам здається, що воно сходить і заходить, бо земля обертається навколо свого центру; і вважається, що воно сходить і заходить, бо сонце здійснює уявний шлях небосхилом у супроводі всіх зірок.

Під "екстенсивною нескінченністю" Бруно розуміє рух зіркового неба послідовно та у часі. Під "інтенсивною нескінченністю" – миттєвий рух усього Всесвіту.

За основу зіркового вимірювання часу Бруно бере добовий рух зіркового неба.

І на заперечення інквізиторів, що це його ствердження суперечить авторитету святих отців, відповідав, що «це суперечить їх авторитету не остільки, оскільки вони є добрими й святими прикладами, а остільки, оскільки вони меншою мірою були практичними філософами й були менш уважні до явищ природи.» [7. с 334]

Також Бруно вважає, що Луна є супутником Землі, хоча саме такої назви він ніде не дає. Навколо Сонця обертається більше планет ніж ми можемо бачити зорво. Це його ствердження отримало повне підтвердження лише через два сторіччя коли у 1781 році астроном Гершель відкрив планету Уран, а у 1801-1804 роках було відкрито малі планети між Марсом та

Юпітером, у 1846 році було відкрито Нептун, а у 1930 році було відкрито Плутон.

Згідно з поглядами Аристотеля комети та метеори подібно до хмар мають атмосферне походження і не є космічними тілами. Бруно спростовує атмосферне походження комет та метеорів та наполягає на їхньому космічному походженні.

Безумовно в часи, в які писав Бруно, не було ще потрібної техніки, не була розвинута наука і багато чого здавалося для нього не зовсім зрозумілим.

Так він вважає, що «Земля є одухотворена, має не тільки таку, що відчуває, а й розумну душу, і навіть Бог надає їй душу, про що ми можемо прочитати в Писанні: “Витворює земля душу живу”, тобто подібно до того, як вона утворює тіла тварин зі своїх тілесних частин, так зі свого загального духу одухотворяє кожен їхню частину, прилучаючи їх до духа свого» [1. с. 252]

Тому, на погляд Бруно, Земля насправді має бути набагато більшою мірою одухотвореною, ніж вироблені нею тварини, бо вона містить у собі океан усіх початків та елементів окремих тварин.

Що земля — розумна тварина — це ясно з її розумної та інтелектуальної дії, вважає він, що видно у правильності її руху навколо власного центру, і навколо сонця, і навколо осі своїх полюсів, і така правильність руху неможлива без внутрішнього інтелекту, а ніж зовнішнього та чужого; який міг би йти від Бога. Так вважав Бруно.

Йому здається, що власний дух перебуває в усьому, що існує, і в мурах, і у бджолах і у зміях, у тваринах, в рослинах і в людині, і цей дух зі значно більшою основою повинен перебувати в першу чергу в матерії; і не слід приписувати їй зовнішнього впливу, який штовхає й обертає її.

Джордано Бруно вважав рух невід'ємно властивим матерії. Він каже: «Те, що складає природу, як земля, вогонь, вода, рослини тощо, відрізняється від того, що не є природою, бо перше саме в собі є початок руху і спокою; так важкі камені прагнуть донизу, а легкі тіла — нагору. Рослини прагнуть

жити, рости, тварини — пересуватися. А те, що зроблено штучно, має зовнішній початок руху; такі як стіл, будинок і т.д.» [1. с 347].

Найчастіше цитуються слова Джордано Бруно: «Ти знаєш, що тварини й рослини - це живі твори природи, а природа, як тобі має бути відомо, не що інше, як бог у речах» [3. с 186].

Бруно вважає, що У Всесвіті існує безліч світів, безліч сонць в яких з необхідністю є речі, подібні до роду і вигляду тим, що є в цьому світі, і навіть люди. За вченням Бруно ці світи, зірки, планети теж можуть бути населені живими й розумними істотами.

«Ми вважаємо що для живих істот нашого роду міста існування рідкісні, однак не треба вважати що є частина світу без душі, життя, відчуття, а отже і без живих істот. Адже нерозумно та безглуздо вважати начебто не можуть існувати інші відчуття, інші види розумів ніж ті що доступні нашим відчуттям» - каже Ноланець у своїх діалогах.» [5 с. 424]

Джордано Бруно стверджував, що ці представники розуму не схожі на земних, вони можуть мати зовсім іншу форму, але він допускав існування розумного життя на інших планетах і схоже саме це останнє ствердження викликало найбільшу ненависть у представників схоластичної школи.

У діалозі “Про нескінченність, всесвіт і світи” Джордано Бруно пише про землю та інші світові тіла, як про живі істоти, обдаровані великим і кращим розумом.

«Тому, подібно до того як на цьому холодному тілі, яке саме по собі холодне і темне, існують тварини, які потребують теплоти та світла сонця, точно так, і на цьому самому гарячому тілі, що світиться (сонце) існують тварини, які живуть завдяки холоду навколишніх тіл...» [5. с 339]. Бруно припускав, що життя можливе не тільки на "освітлених" зірках - планетах, але і на "зірках, що світяться". Ми не повинні забувати, що Бруно не мав телескопу й усі його космологічні ствердження були суто філософськими.

Обстоюючи погляди про нескінченність всесвіту та незліченність світів, Джордано Бруно зазначає, що вони вже висувалися в античній

філософії. У діалогах “Бенкет на попелі” він каже: «Різниця тіл в ефірному просторі була відома Геракліту, Демокриту, Епікуру, Піфагору, Парменіду, Мелісу, як це очевидно з тих фрагментів, які є у нас. З них випливає, що вони визнавали нескінченну протяжність, нескінченний простір, нескінченну матерію (*selva*), нескінченну місткість незліченних світів, подібних до цього світу» [5. с 111]

У документах слідчого діла Джордано Бруно, які дійшли до нас, ми читаємо: «також вважає що існує багато світів і багато сонць де існують речі подібні за родом та видом речам цього світу, а також і люди» [7. с 223]

У цьому основному питанні своєї філософії, що стало головним пунктом звинувачення в конгрегації, Джордано Бруно не відступив ні на крок.

Як пантеїст Бруно ототожнює Космос із Богом і сам світ розуміє як нескінченний космос. Микола Коперник вважав, що Сонце є абсолютним центром Всесвіту. Буно пішов значно далі Коперника доказавши, що центру Всесвіту не існує. Будь-яка планета (і навіть будь-яке космічне тіло) може бути витлумачена спостерігачем, що знаходиться на ній, як центр Всесвіту. Сонце лише відносний центр, тобто центр нашої планетної системи. Всесвіт не має жодних кордонів, число світів у ньому нескінченне, а земля має власний рух, подібний до руху небесних тіл.

Свої погляди Джордано викладав в дуже поетичній формі, його твори містять гіперболічне, гротескове викладення, безліч метафор та складних алегорій.

Він був талановитим поетом, тому часто використовував сонети у своїх трактах. Всі його філософські й наукові твори написані дуже ліричним стилем, у формі поем. Щоб зрозуміти стиль викладення Джордано Бруно треба враховувати стиль мислення людини середньовіччя.

Таким чином ми можемо тезисно визначити основні концепції вчення про природу Ноланця:

1. У Всесвіту відсутній центр, він безмежен.

2. Земля має лише приблизно кульову форму: біля полюсів вона сплющена та обертається навколо себе.

3. Сонце обертається навколо своєї вісі, а земля та інші планети навколо Сонця.

4. Земля змінить згодом центр ваги й своє становище до полюса".

5. Нерухомі зірки суть також сонця, але дуже віддалені від нас.

6. Сонце – це найближча до нас зірка. І Земля і сонце обертаються навкруги своєї вісі, а Земля, як і інші планети, обертаються навкруги Сонця.

7. Біля зірок - сонць Всесвіту існують системи планет схожих на нашу сонячну систему. Всесвіт безмежний та нескінченний.

8. Навколо цих зірок обертаються, описуючи правильні кола чи еліпси, незліченні планети, для нас, звичайно, невидимі внаслідок великої відстані.

9. Комети представляють лише особливий рід планет.

10. Світи й навіть системи їх постійно змінюються і як такі вони мають початок і кінець; вічною залишиться може лише початкова творча енергія, вічною залишиться тільки властива кожному атому внутрішня сила, поєднання їх постійно змінюється. Кількість світів у Всесвіті теж не має меж. Всесвіт за своїм хімічним складом єдин.

Світи та їхні системи змінюються, мають початок та кінець. Існує безліч світів і в тому числі не виключено розумне життя в цих світах. Розумне життя існує й на інших планетах.

11. Земна вісь нахилена до площини орбіти.

12 Поняття «Душі світу» та першоматерії

13 Концепція про загальну одухотвореність природи та її нескінченну потенцію.

14 Незнищенність та незмінність першооснови усього сущого.

15 Чотири типи руху Землі.

16 Саме Бруно належить перше чітке формулювання принципу відносності та перша космологічна схема однорідного простору.

Він твердо і до кінця наполягав на існуванні «Душі світу» та первісної матерії, на загальній одухотвореності природи та її нескінченній потенції, на незнищенності та незмінності першооснови усього суцього, наполягав на ствердженні про рух Землі та існуванні безлічі світів у тому числі населених.

Від своїх стверджень Джордано Бруно ніколи не відрікався і завжди твердо стояв на позиції геліоцентризму. Навіть в венеціанській в'язниці, коли він погодився на деякі поступки й визнав себе винним, він визнав лише звинувачування організаційного характеру, ті що стосувалися невиконання ним релігійних обрядів, ігнорування церковних служб та постів, втечу з монастиря.

Таким чином ми бачимо, що попри деякі помилки, обумовлені середньовічним рівнем розвитку науки, Джордано Бруно по праву зайняв своє місце не лише в історії світової філософії, але й в історії астрономії.

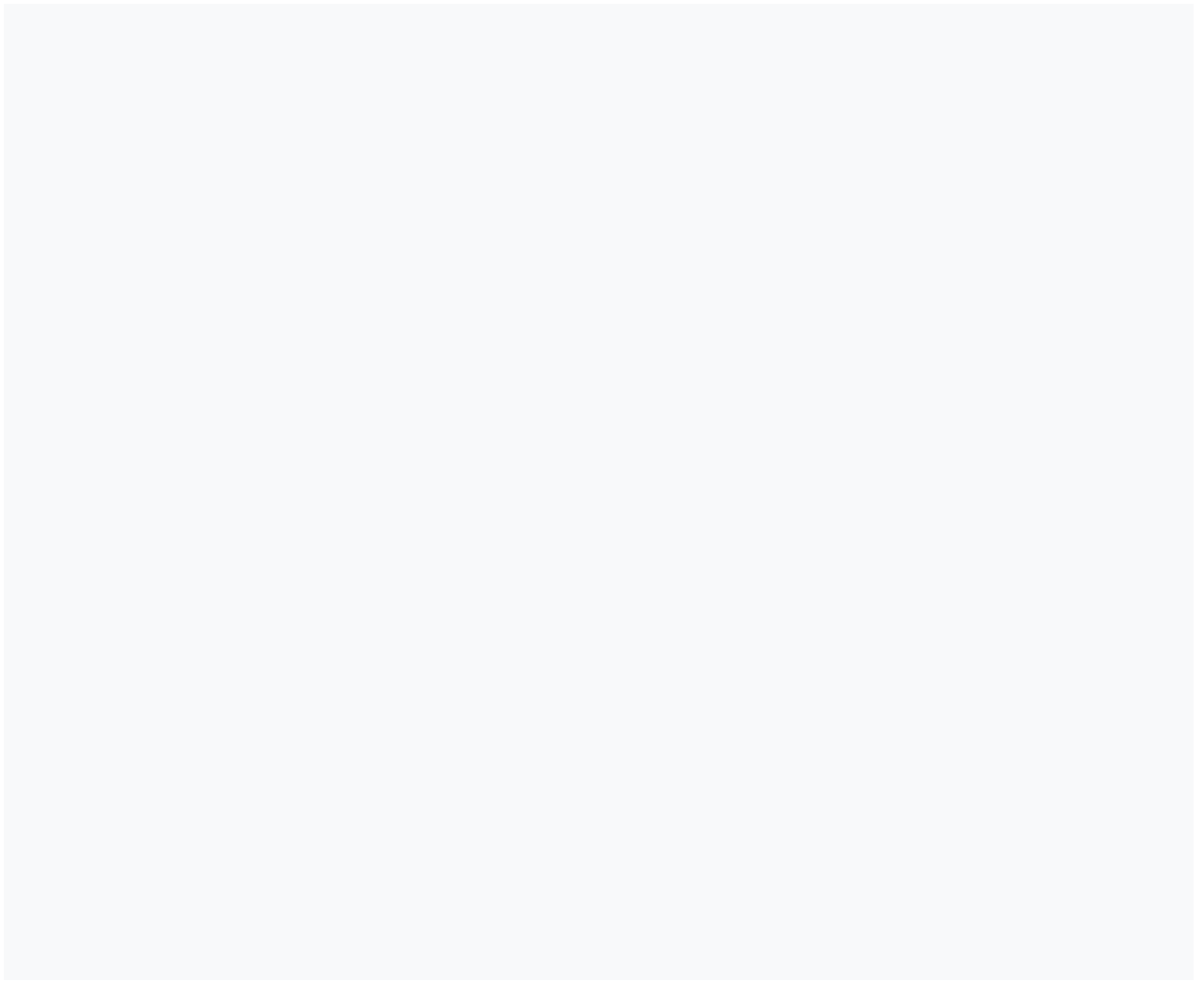
Від своїх наукових поглядів та теорій він не зрікався ніколи.

І хоча з погляду сучасної науки, деякі уявлення Джордано Бруно були не зовсім вірними, а деякі не мали підтвердження, ми розуміємо, що для свого сторіччя він дійсно був великим вченим, і всім своїм життям

стверджував постулат, що прогрес не можна зупинити.

В наш час нам всім відомо і про сингулярність Великого Вибуху, і про те, що наш Всесвіт постійно розширюється і буде розширюватися вічно, а відстань між галактиками залишається однаковою саме тому, що Всесвіт безмежний. Але Джордано все це зрозумів не маючи телескопу Хаббл, спираючись лише на свій мозок та вільну філософську думку.

Сам Джордано Бруно називав свою філософію «Філософією світанку» і він мав на це повне право. Ні Микола Коперник, ні Кеплер, ні Галілео Галілей не зробили філософських онтологічних висновків з геліоцентричної системи світу. Це вдалося лише розуму та філософській думці Ноланця.

РОЗДІЛ 5. ЕТИЧНІ КОНОТАЦІЇ ФІЛОСОФІЇ ДЖОРДАНО БРУНО

5.1 ТЕОРІЯ ПІЗНАННЯ

Основне питання філософії світанку: Яким є Всесвіт і як він пізнається.

У своїй теорії пізнання Бруно висуває думку про три ступені наближення до істини. Перша з них – це почуття (*sensus*), друга – розум (*ratio*) та третя – інтелект (*intellectus*).

Нижча ступень пізнання – пізнання за допомогою чуттєвих відчуттів. Ноланець образно називає «оком у темниці». За допомогою відчуттів людина бачить фарби та поверхню речей як би крізь отвір у решітці, що зачиняє для нього остаточний доступ до істини.

Другий ступінь пізнання – Розум (*ratio*) відчиняє решітку темниці; розумне пізнання бачить істину як би через відкрите вікно, але істина ще не відкривається йому повністю — це, як би світло сонця відображене луною.

Тобто пізнання починається з чуттєвого досвіду. Спочатку це відчуття звернуте лише до себе. Недоторкнуте думкою відчуття. Далі виникає образ сприйняття відчуттям явища – самопредставлення. Потім з'являється робота думки, яка поєднує уявлення з іншими відчуттями.

Далі йде інтуїтивний акт самопізнання: Інтелект пізнає себе та приєднується до Душі світу. Істина відображається у чуттєвому об'єкті, як у дзеркалі, у розумі через призму аргументів та міркувань. В інтелекті – через принципи та висновки, у душі — у власній та живій формі. І це є третій тип пізнання.

І нарешті четвертий тип пізнання – істина міститься в душі.

Таким чином ідея нескінченності була властива, як онтологічній, так і гносеологічній стороні філософії Ноланця.

У своєму трактаті "Про причину початок та єдине" Бруно доводить що матерія з якої вийшло усе суще і до чого потім усе повертається є

субстанціальним принципом, який можливо зрозуміти лише за допомогою інтелекту.

Саме на цей принцип надалі будуть спиратися Декарт та Спіноза у своїх конотаціях про інтуїтивне пізнання.

Спосіб пізнання Бога Джордано Бруно можна назвати пантеїстичним. Згідно з таким підходом, вся природа сакральна. Бруно вважає, що уявлення про Бога можна отримати, споглядаючи природу, оскільки Бог присутній в усьому, що нас оточує. Він знаходиться в усьому, що сприймається нами, й в усьому, що лежить за гранню нашого сприйняття. У єдності природи Бруно вбачав рису божества.

Панівна схоластична думка привела до поділення Бога природи та людини, пантеїстичний погляд навпаки поєднав ці три поняття в єдиний цілий онтологічний початок. Бог є нескінченне у нескінченному, він знаходиться повсюди й в усьому, ні поза і не над, але у якості неприсутнього.

Подібно до того, як немає сутності поза та над сутністю, немає природи, що не належить до природних речей, блага поза благого. Сутність відмінна від Буття лише логічно, як розум відмінний від того чиїм розумом він є.

«Про тіні ідей» - перший, що дійшов до нас, і взагалі перший філософський твір Джордано Бруно. Зміст цієї невеликої книги виходить за межі вчення про пам'ять і викладає теорію пізнання. Основою буття Джордано Бруно вважав всесвіт, нескінченний у просторі й в часі, і що складав у собі всі протилежності.

Пізнання відображає природу, але природа існує лише у розвитку, різноманітті та мінливості, тоді як пізнання схоплює її в нерухомих ідеях.

«У матерії, або природі, у природних речах, у внутрішніх та зовнішніх відчуттях, тінь існує у русі та зміні. Але в інтелекті та в пам'яті, що йде за інтелектом, вона знаходиться у спокої» [2. с 220]. Діалектично поставлено у Джордано Бруно і питання Про свободу та необхідність. Він говорить: «Необхідність і свобода є одне й те саме і тому не треба побоюватися думки,

що якщо божественна сутність діє з необхідністю природи, вона діє не вільно» [1. с 454]

5.2 ЄДНІСТЬ ФОРМИ ТА МАТЕРІЇ.

У своєму вченні про єдність форми та матерії Джордан Бруно проводить дещо моністичну тенденцію, що робить його попередником Спінози супереч декартівському дуалізму двох субстанцій, але завдяки ідеалістичній основі та теологічним конотаціям ноланська філософія не пориває з дуалізмом остаточно.

Бруно посилається на Геракліта Ефеського, як на свого передчасника у вченні про єдність усіх речей у їхній зміні. Пізнання природи, як об'єктивної реальності що являє собою єдність матерії та форми, пізнання, що послідовно проходить ступень відчуттів розуму та інтелекту - така основа ноланської філософії в цьому питанні, яка повністю суперечить загальноприйнятому світосприйняттю католицького світу тогочасної Європи, що висуває віру як шлях до пізнання Бога та віддає науку у повну її владу.

5.3 ВЧЕННЯ ПРО ПРОТИЛЕЖНОСТІ

Ноланська концепція розвитку світу тісно пов'язана з його вченням про протилежності. Ось чому зрозумілою стає та перевага, яку Бруно надавав вченню Геракліта перед демокрітовим вченням. Атомізм Демокрита, що просуває атоми та порожній простір, не задовольняє Бруно. Він вважає, що простого прийняття атомів та порожнечі недостатньо для пояснення послідовності існування світу, необхідна матерія за допомогою якої атоми б об'єднувалися.

Тобто Бруно відкидає саме механічний атомізм, у той час, як для самого Бруно ближче гераклітівське діалектичне вчення про єдність космосу у постійній зміні.

Відчуття Бруно про те що мінімум у математиці є точкою, у фізиці - атомом, а у філософії - монадою, отримують глибокий сенс, як спроба спростувати атомістичний механічний матеріалізм. Для розвитку діалектики натурфілософські спроби Бруно мали значення, яке важко переоцінити.

5.4 ВЧЕННЯ ПРО ЄДНІСТЬ ТА МОНАДУ

З найбільшою повнотою та глибиною вчення Джордано Бруно про єдність викладено у п'ятому діалозі книги “Про причину, початок та єдине”.

Сутність вчення Джордано Бруно про монаду полягає у ствердженні єдності природи. У діалогах “Про героїчний ентузіазм” він каже: «Джерело всіх чисел, всіх видів, всіх причин – це монада, справжня сутність буття всього; і якщо її не можна бачити в її сутності, в абсолютному світлі, то вона видна у своїх породженнях, подібних до неї, що представляють її образ: бо від монади, яка є божеством, походить та монада, якою є природа, всесвіт, світ» [5. с 47]

У божественності, чи матерії, Джордано Бруно бачив єдність матерії, духу, життя, думки – єдність протилежностей. «Глибока магія полягає в умінні отримати протилежність, знайшовши спочатку точку єдності» [1. с 409]. Джордано Бруно приймав діалектику як відображення об'єктивних явищ у самій природі. Він говорить:

«У сходах природи під протилежностями існує одна й та сама матерія, здатна все сприйняти, що створює над протилежностями одне, все вмирає, узгоджує і примирює, подібно до того, як найменший холод матеріально дорівнює найменшому теплу, найменш прекрасне — найменш потворному. Де є рух та зміна, там завжди є кінець однієї протилежності і є початок іншої. Тому максимум і мінімум або суть те саме, або найтіснішим чином з'єднані, як початок і кінець, гаряче і холодне і всі взагалі протилежності» [1. с 83-84] Єдність протилежностей Джордано Бруно викладає як вчення діади. Він говорить:

«Існують пари первинних відповідностей, як зазначив Піфагор: кінцеве і нескінченне, прямолінійне і криволінійне, праве і ліве тощо. Будова їх різна, одна — чоловіча, інша — жіноча. Існує два Купідони: вищий - божественний, низовий - звичайний. Дві основні життєві діяльності: пізнання та афект. Два їхні предмети: справжнє та добре.

Два види руху: прямолінійне, в якому тіла прагнуть перебування, і колоподібне, в якому вони перебувають. Два основні принципи всіх істот: матерія та форма. Дві специфічні відмінності речовини: розріджена і щільна, проста і складна. Два первинні протилежні та активні принципи: тепло і холод. Два первинних творці природних речей: Сонце і Земля» [1. с 217]

Вчення Джордано Бруно про тріади зводиться до розвитку думки, що речі існують у русі й тому вимагають складних категорій для їх визначення. Так, ніщо, що існує, може бути визначено простою категорією буття нині. Все має своє минуле, сьогоднішнє та майбутнє.

«Тріада,— каже він,— у загальності робить усе, що є світ. Вона є першотворцем речей» [2. с 566]. Всебічне визначення речі вимагає низки трійних категорій, або тріад, до яких Джордано Бруно відносить істину, красу і добро, що приймають алегоричну форму Меркурія, Аполлона, Амузії.

5.5 МАТЕМАТИКА

Враховуючи розвиток математичних наук, в курсі якого був Джордано Бруно, а ми бачимо це з його творів та з цікавості з якою він спілкувався з математиком Морденте, який, своєю чергою, займався розробками початків диференціального числення, ми бачимо, що філософія Ноланця була спробою створити загальнотеоретичну основу нової математики та нового природознавства.

Вчення Бруно про збіг протилежностей не можливо зрозуміти без зв'язку з його вченням про мінімум. Він стверджує, що найменше, мінімум, є

субстанцією усіх речей. Потрібно відрізнити три роди мінімумів: у філософії - це монада, у фізиці – атом, в геометрії – крапка. Все походить з мінімуму.

Найбільші величини зводяться до найменших. Ноланець особливо підкреслює незнищенність та незмінність мінімуму, як основи максимуму як субстанції усіх речей. Він вважає, що субстанція усіх речей ніколи не змінюється, вона є безсмертною, її не народжує ніяка можливість, та ніяка не знищує, не псує її, не зменшує та не звеличує. Завдяки їй народжуються народжені та саме в неї вони разрешаються.

РОЗДІЛ 6. MAGIA NATURALIS, ЯК СКЛАДОВА СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ НАТУРФІЛОСОФІЇ ДЖОРДАНО БРУНО

Гносеологія Джордано Бруно містить окрім космології, фізики, математики та філософії також і окультні знання, але виходячи з його книг в окультних науках він шукав відповідей на питання, які в його часи вважалися нез'ясованими та таємничими. Бруно був впевнений в існуванні таких природних зв'язків, які ще невідомі людям і до кінця нез'ясовані.

Дещо, на думку філософа, було відомо давній єгипетській цивілізації та давнім грекам де в давнину існували вчені - «маги», які володіли знаннями з якими не можуть зрівнятися сучасні вчені. На погляд Бруно це були саме вчені, саме вони мали звання «Magus».

Він розумів магію, як науку про природу, таємні можливості людини та людської психіки. Ця наука мала можливість передбачати результати, які не бачать необізнані люди, і які можна використовувати з користю для людства. Саме ці тайни шукав він в старовинних книгах та у герметичному вченні.

"Магія" означала для Бруно встановлення нових, ще невідомих людям зв'язків природних явищ. Завдяки вірі Бруно в загальну одухотвореність, яка пронизує всю природу, магія встановлює зв'язок між «душею світу, *anima mundi*», або найвищим активним початком, закладеним

у самій природі, та індивідуальними предметами та явищами. Магічні дії є чисто фізичними, і здійснювати їх можна лише на основі природних засад.

Джордано Бруно поділяє магію на три окремі напрямки: природну, математичну та церемоніальну чи релігійну. Математична вивчає образи, фігури, знаки, літери, які розглядалися середньовічною наукою як спосіб спілкування з “вищими” істотами. Бруно признає лише перший вид магії. Два останні види магії Бруно вважав ненауковими та забобонними, хоча і вивчав ці “окультні науки”.

Однак до природної магії Джордано Бруно виявляє великий інтерес, особливо у роки, що передують арешту. Він присвятив цьому питанню трактат "Про магію" (сам Бруно називав його "Про природну магію" або "Про фізичну магію").[5. с 555]

Бруно вважав, що природна магія заслуговує на увагу завдяки її поєднанню з могутніми силами природи та небесних предметів, вивчає їх приховані здібності й відкриває таємні сили природи. В діалозі "Вигнання звіра, що тріумфує" Бруно говорить, що природна магія займається "спостереженням природи, шукаючи її таємниць". У своїх творах про магію Джордано Бруно, ґрунтуючись на ідеї про загальну одухотвореність природи, намагається дати фізичне пояснення "магічних" явищ, тобто таких явищ у житті природи та в житті людей, з'ясувати які не в змозі сучасне йому природознавство. У цьому плані магія, як її розумів Бруно, була попередницею природничих наук, як астрологія передувала астрономії, а алхімія — сучасної хімії.Натуральна магія (*magia naturalis*), за Бруно, є не що інше, як пізнання таємниць природи шляхом досліджування природи в її творінні.

«Натуральна магія», писав він у своєму трактаті «Вигнання звіра, що тріумфує», займається спостереженням природи, шукаючи її таємниць. У філософії «маг» означає людину мудру, обізнану в таємницях природи та фізики, здатну до дії. Ця здатність до дії ґрунтується не на надприродних

властивостях та силах, а на глибокому пізнанні таємничих сил самої природи.

На одному із допитів в *Inquisitio Haereticae Pravitatis Sanctum Officium* Бруно сказав: «Так маги зазвичай легко вправляються у створенні недосконалих тварин, таких як мухи, жаби, змії, миші та інші їм подібні, але ніколи не було сенсу у створенні досконалих тварин. У цьому сенсі я думаю, що Мойсей міг і вмів діяти нарівні з можливостями магів фараона і навіть міг діяти магічно краще за них, будучи більш великим магом, ніж вони самі.

Я вважаю, що такі дії є суто фізичними; і чи роблять їх демони, чи люди, вони можуть діяти, лише ґрунтуючись на природних засадах. Я знаходжу, що магію можна вважати неприпустимою тільки якщо вона застосовується в злодійських цілях або для похвальби божественною могутністю, щоб під цим приводом обманювати світ. Магія ж, як Мойсеєва, так і абсолютна магія, є не що інше, як пізнання таємниць природи шляхом наслідування природи в її творінні та створення речей, дивовижних для очей натовпу. Що ж до математичної та забобонної магії, то я вважаю її чужою для Мойсея і для всіх шанованих розумів.» [4. с 177]

Багато чого для Джордано було ще недоступно, він вірив в існування духів в ефірі, але на все це він дивився, як на природні явища та закономірності.

Водночас він з притаманними йому іронією та сарказмом насміхався з астрологів та ринкових провісників долі. Але він не відкидає астрологію зовсім, бачачи в ній науку, яка враховуючи загальну обумовленість явищ може пояснити взаємний вплив небесних тіл і як одне небесне тіло впливає на інше. Чи пов'язане те, що відбувається на Землі з рухом інших небесних тіл.

Також його дуже цікавила юдіціарна астрологія (*judicium* – присуд). Астрологія як мистецтво передбачення долі, природна астрологія. Яким чином планети та їх положення впливають на долю людини. Сам він так відповідав на питання про його цікавість до юдіціарної астрології на допиті у

святій службі: "Я висловлював і мав намір вивчати юдіціарну астрологію, щоб побачити, чи міститься в ній якась істина і чи придатна вона до чогось".

Астрологія поділялася на "природну чи натуральну", що вивчала вплив, який нібито надає рух сузір'їв на природні явища, зміни погоди тощо, і "юдіціарну", що розглядала "вплив" небесних тіл на долі людей і всього людства.

Інтерес Бруно до астрології безперечний і підтверджений ним самим на допитах в інквізиції; серед книжок, які було вилучено в Бруно при арешті, є трактат: "Про знаки Гермеса, Птолемея та інших.", дослівно: "Про печатки Меркурія - Птолемея та інших". Вчення Гермеса Трисмегіста (тричі великого) є збіркою творів магічно-астрологічного характеру невідомого автора II ст. до Різдва, що користувався популярністю ще в середні віки. Гермес — ще одне ім'я бога Меркурія.

Однак немає жодних даних про те, що він погоджувався із забобонними уявленнями астрологів. Більш того, у комедії "Свічник" він зло висміює астрологів і людей, які вірять їх пророцтвам. Бруно вважав, що має беззаперечне право вивчати будь-які науки, навіть окультні та магія сама по собі не заборонена. Бувши заснована на силах природи, за допомогою спостереження за погодою та різними положеннями неба, докладанням однієї матерії до іншої та співвідношення нижчих пасивних початків з найвищими активними засадами, природна магія являє собою окремий напрямок середньовічної натурфілософії.

Його цікавив зв'язок природних явищ. Яка природа дії магніту, що притягує до себе залізо, чому від крику півня лев тікає наляканий, а риба кефаль доторкнувшись до корабля може зупинити його. Як пояснити вміння деяких лікарів на відстані від хворого приносити йому полегшення. Ноланця цікавили усі сфери життя та природи, яким чином одна жива істота приваблює іншу істоту. Він вивчає питання взаємного потягу людей. У вивченні цього питання він досяг таки успіхів, що навіть в доносі Моченіго про це було окремо заявлено.

Ноланська філософія передбачає те що в кожній людині та в кожній речі існує світова душа і саме природна магія дозволяє знаходити ті природні зв'язки що поєднують світову душу та людину. Також Бруно вірив в цілющі властивості каміння.

Бруно завжди цікавили парадокси людського мозку, психічні здібності людини та безмежність людської психіки. Дуже глибоко він вивчав питання пророцтва, розглядав можливості людського мозку.

У книзі «Печатка печаток» розглянуті теоретичні основи мнемоніки, метафізики, природної магії, такі питання як пророчі одкровення та сновидіння, питання чи може зосередженість на одній ідеї, чи одержимість пристрасною викликати ведіння? Чи приходить під час сну розв'язання проблеми на яку людина витрачає усі сили вдень, сомнамбулізм, ясновидіння, навіювання та самонавіювання.

Чи може німа людина заговорити. Навіювання та одержимість духами. Як людина, від якої відмовилися усі лікарі, знаходить зцілення у знахаря завдяки вірі у його можливості. Чому людина яка впевнена у впливі на неї чорної магії починає хворіти, а інша людина, яка не вірить в такі речі ніколи від них не постраждає.

Таким чином можна впевнено сказати, що наукові інтереси Ноланця простягалися й у сферу психіатрії, психопатології, неврології та навіть сексології, охоплюючи усі таємниці людської психіки.

У книзі «Про тройне, найменше та міру» він у черговий раз звертається до мнемоніки та мистецтва пророцтва. Що таке пророцтво і де його границі. Він не вважає можливим для себе признати вдале пророцтво навіюванням вищих сил, він шукає природне пояснення цьому дару. Він хотів виявити природний зв'язок через який людський розум знаходить можливість передбачати майбутнє. Він бачив в пізнанні природних явищ можливість навчитися передбачати майбутнє. Він вбачав в пізнанні природних явищ можливість навчитися ці явища передбачати. Як досвідчений лікар може передбачити, як симптоми хвороби, так і долю

хворого так і добре обізнана в таємницях довкільного світу людина матиме змогу втрутитися в долю.

Розглядаючи філософські рефлексії, як філософів середньовіччя, так і філософів епохи відродження досліджував повинен враховувати особливості тогочасної натурфілософії, в якій тема природи зливалася із поняттям бога. Думка про практичну мету пізнання виступає у Бруно, як і в інших ренесансних мислителів, у містифікованій формі магічних уявлень. У магії, Бруно знаходить свій практичний вираз досягнутий у знанні та опануванні таємничими силами природи.

РОЗДІЛ 7. ТЕОЛОГІЧНІ КОНОТАЦІЇ НОЛАНЦЯ

7.1 ПРО ДУШУ ТА ДУШУ СВІТУ

Стосовно поняття душі Бруно дотримувався зовсім нетрадиційних поглядів, як для християнства, а так і протилежних до перипатетичних. Він вважав, відповідно до своєї філософської системи, що душа не є формою (і жодне місце Священного писання її так не називає), а є дух, який перебуває в тілі, як мешканець у своєму домі, як поселенець у мандрівці, як людина внутрішня у зовнішній людині, як бранець у в'язниці.

Світова Душа для Бруно - це субстанція, яка має характер дієвої першооснови, первопричини; до того ж такої, що діє не ззовні, а з середини, тобто вона для Бруно замінює Бога. Світова душа не має свідомості та не має особистісної сили.

Щодо природи Бога на суді в *Inquisitio Haereticae Pravitatis* Ноланець відповідав у наступних словах:

«Я кажу, ґрунтуючись на вихідних положеннях і висновках моєї філософії, що могутність Бога, будши нескінченною, творить нескінченні речі; кінцевий результат в усякому разі передбачає кінцеву потенцію з незаперечного закону співвідношень, які, на мою думку, повинні бути принаймні рівні. На мою думку, результат є нескінченний, божественна могутність і нескінченне діяння не будуть ущемлені й похитнуті.

Ті, що вважають результат кінцевим, стикаються з такими невідповідностями, труднощами та потрапляють у хибне становище, намагаючись узгодити ці два відносини, що не узгоджуються, і міркуючи таким чином, слідує еретичним. — Я кажу, що той, хто вважає результат кінцевим, може лише з натяжкою, насилу і запинаючись вивести його з нескінченної причини. Внаслідок цього у скрутному становищі опиняюся не я, а той, хто витрачає сили на міркування із цими кульгавими співвідношеннями. В цілому, я кажу, що вихідне становище так само добре,

як і необхідно; той же, хто вважає, що Бог робить кінцеві результати, представляє його не інакше, як кінцевою причиною та кінцевою здатністю» [7. с 333].

Він вважав, що в нашому світі ніщо не народжується і не знищується по суті, а залишається вічним. Що стосується роду і виду, тобто духу, води, землі та світла, з яких складаються всі речі, то вони не можуть бути нічим іншим, як тим, чим вони були, і не будуть іншим, ніж тим, що вони є.

До їхньої величини чи сутності ніколи не додається і не зменшується жодної точки, а відбувається лише поділ, або з'єднання, або складання, або розчленування, або переміщення з одного місця до іншого.

Бруно вважав, що універсальні засади такого роду не змінюються за своєю сутністю. Що ж до індивідуальних частковостей, він звертався до євангеліста Іоана який вважав, що подібно до того, як тіло знищується не за своєю сутністю, а лише за єднанням, розташуванням, будовою, бо що в ньому є водою, завжди було і буде водою; що в ньому є землею, завжди було і буде землею, і сутність світла завжди була і буде такою, так і дух завжди був і буде духом, так що знищується або вмирає не те, що ми можемо назвати сутністю, а похідне від сутності, тобто першого виду суцього.

Далі Джордано робить відсилання до Соломонових притч «Рід минає, і рід приходить», «Що було, те й буде... нічого нового під сонцем»,— тобто в тілі земля, що була в ньому і волога, та всі інші речі». [7. с 397]

«Дух же, він вважав, щодо його приватної та індивідуальної сутності відтворюється як би від одного величезного дзеркала, яке є життям і відображає образ; і форму. Шляхом поділу та множення зв'язаних частин Дух стає безліччю форм, так що скільки є частин дзеркала, стільки виходить і повних форм у кожній з них так само як було в цілому.

Таким чином, як душа в розумі всесвіту, і дух істинної субстанції, істинного суцього і творіння був, є і буде в розумі окремого індивідуума, і його душі; той, хто є Іоаном, не був ним, а є ним, доки живе Іоан, і буде після смерті Іоана.» [4. с 97]

Стосовно присутності Душі у тварин Бруно так само мав погляд протилежний католицькому сприйняттю, Він спирався на піфагорійців. В одній з бесід у своїй камері зі співкамерниками Бруно розповів їм про те, що вже був присутній в цьому світі в іншому стані, у тілі лебедя. Що стосується піфагорійської ідеї метемпсихозу, переселення душ, то Бруно писав про неї в діалозі "Вигнання звіра, що тріумфує": «Я думаю, якщо і не можна в це повірити принаймні слід добре розглянути цю думку» [2. с 43]

«Ця перевага є у людської душі, бо приватність свого буття, одержуваного в тілі, вона утримує і після відокремлення від тіла, на відміну від душ тварин, які повертаються до загальності духу, подібно до тих, про яких говорить псалом: "Нехай зникнуть, як вода що протікає"; якби багато частин дзеркала об'єднувалися в старій формі дзеркала. Образи, які були в кожному, знищуються, але залишається скло, сутність, яка була і буде. Звідси я не роблю висновку, що залишається душа тієї чи іншої тварини, але залишається сутність душі тієї чи іншої тварини, яка була, і є, і буде, бо цей дух існував раніше, ніж це тіло, і належить своїй загальності. Бо Бог, завдяки могутності тієї самої волі, з якою він зберігає інші душі, зберігає й ці; які завдяки потягу власного духу до самого себе, можуть отримати приватну сутність з усіх духовних речей, і душ, відповідно до того, що говорить псалом: "Бог став у сонмі богів... Я сказав: ви-боги, і сини Всевишнього-всі ви; але ви помрете, як люди". І та, і інша влада створює всі безсмертні душі з милості бога.» [4. с 291]

У діалозі "Про причину, початок та єдине" Джордано Бруно дає таке визначення Душі світу: «Отже, якщо дух, душа, життя, перебуває у всіх речах і відповідно до відомих ступенів наповнює всю матерію, то, певно, що він є істинною дією та істинною формою всіх речей. Отже, Душа світу - це формальне, що утворює початок всесвіту і всього, що в ньому міститься» [4. с 300]

Джордано Бруно підкреслював у “Таємниці Пегаса”, що душа людини за своєю субстанцією тотожна душі тварин і відрізняється від неї лише своєю фігурацією. Він прийшов до матеріалістичного уявлення про те, що людина піднялася над тваринним станом не завдяки винятковим властивостям його “душі” і не завдяки “волі Божій”, а через розвиток органів його тіла і насамперед “органу органів” — руки.

Джордано Бруно виходить з уявлення про “Душу світу” як загальний рушійний початок, початок всього сущого, життєвий початок, на думку Бруно, невіддільний від матерії.

З нерозривності духу та матерії, з безсмертя та незнищенності матерії Бруно виводить безсмертя життя та Душі. Ідея загальної одухотвореності суперечила точці зору церкви, яка вважала "Душу" винятковим привілеєм людини, "даром божим".

Порівняння "Світової душі" і душ людей з відображенням сонця в дзеркалі та в осколках дзеркала міститься в трактаті Бруно "Світильник тридцяти статуй": «Якби одне було сонце та одне величезне дзеркало, у всьому дзеркалі можна було споглядати одне сонце; і якби сталося так, що це дзеркало розбилося на безліч частин, ми побачили б, як у всіх частинах з'явився повний і цілісний образ сонця» [1. с 512].

Заперечення прийнятого схоластами та богословами аристотелівського розуміння людської душі, як форми, на той час розглядалося церквою, як ересь. Щодо цього інквізитори 24 серпня 1599 р., за доповіддю кардинала Белларміна, знову зажадали пояснення від Джордано Бруно.

На питання про це в *Inquisitio Haereticae Pravitatis Sanctum Officium* Бруно відповідає, що інтелектуальна душа не є форма — «Я вважаю, відповідно до моєї філософської системи, що душа є не форма (і жодне місце священного писання її так не називає), а дух, який перебуває в тілі, як мешканець у своєму домі, як поселенець у мандрівці, як людина внутрішня у зовнішній людині, як бранець у в'язниці.» [7. с 246].

Такого роду визначення душі часто зустрічаються у творах Джордано Бруно. Наприклад: “Будь-яка матеріальна форма пов'язана з матерією; душа ж має таке саме відношення до матерії, як майстер до будинку, керманіч до корабля» [1. с 397].

Щодо способу творіння людської душі: — «Оскільки з цього всесвітнього і загального початку виводиться всяка частковість, як із загальності води виходить і від неї залежить частковість тієї чи іншої води, і та чи інша земля, що перебуває в мені, і в тобі, і в ньому, походить з цієї загальної землі та повертається в неї, так і дух, який є в мені, і в тобі, і в ньому, походить від Бога і повертається до Бога: "Повернеться до Бога, який дав його". Таким чином, душа створена нествореним духом; і створений дух, приватний і новий, вже створений і той, що буде створений завтра, робить цю Душу творінням сьогоднішнім, а ту Душу завтрашнім творінням, але загальний дух — це той, що, будучи створеним, завжди залишається таким» [5. с 577]

Погляди Джордано Бруно на сутність "Душі світу" і загальної одухотвореності природи й матерії викладені в діалогах "Про причину, початок і єдине" і "Про нескінченність, всесвіт і світи". Слова Джордано Бруно про те, що життя і душа походять від Духа, розлитого в природі, можуть дати привід до тлумачення його світогляду як пантеїзму, якщо ми не знаємо, як він визначає поняття духу. У трактаті “Про магію” він каже: «Найактивніші тіла нездатні до відчуття. Лукрецій називає їх “сліпими тілами”. Чим більш здатне тіло відчувати, тим менш воно активне і є найбільш пасивним. Такий дух ми називаємо також повітрям, а багато філософів називали його Душею. Вогонь, як він визначається Аристотелем, відрізняється від нього хіба що якими-небудь акциденціями» [1. с 74] Дух для Джордано Бруно є лише різновид матерії або найтоншого повітря, вогню, що наповнює всесвіт.

Якщо ж не брати до уваги особливості вживаної ним термінології, то дух у його поданні може бути змішаний із духом у поданні ідеалістів.

7.2 БЕЗСМЕРТЯ ЖИТТЯ І ДУШІ

Безсмертя життя і душі Джордано Бруно виводить із нерозривності духу та матерії та незнищенності матерії. У трактаті “Про магію” він каже: «Одні духи населяють тіла людей, інші – тварин, треті – рослин, четверті – камені та мінерали, і взагалі немає нічого, зовсім позбавленого духу та інтелекту, і ніде дух не створив для себе вічного перебування, але матерія перетікає від одного духу до іншого, від однієї природи або складу до іншого і дух перетікає від однієї матерії до іншої.

І це є зміна, перетворення, страждання і нарешті загибель, тобто відділення певних частин від інших і поєднання їх із певними іншими, бо смерть не означає нічого іншого, як роз'єднання. Ніякий дух, ніяке тіло не зникає остаточно, але відбувається лише безперервна зміна поєднань і дій» [5. с 391]

7.3 ПОНЯТТЯ ТРОЇЧНОСТІ БОГА

Боротьба проти церковного вчення про Трійцю мала в Італії традицію, ще з соцініанства. Засновниками соцініанства були Лелій та Фавст Соціні (Соцціні). Лелій Соціні народився в Сієні в 1525 р. Він виступив у 1547 р. з викриттям католицизму як релігії, переповненої єресями й зреченої первісного християнства, яке не знало догмату трійці. Переслідуваний інквізицією, Лелій Соціні оселився в Цюриху, де й помер у 1562 р. Його племінник Фавст Соціні вивчив літературну спадщину, що залишилася після нього, і продовжував пропаганду його вчення у Флоренції, куди повернувся після втечі до Франції. Після довгих мандрівок Фавст Соціні створив Соцініанську церкву в Польщі. Він помер у 1604 р. Католицька церква

вважала соцініан та антитринітаріїв взагалі, прихильниками аріанської єресі. Перший процес, порушений проти Джордано Бруно в 1576 р., мав у своїй основі звинувачення у соцініанстві та аріанстві.

«Що ж до духу божого як третьої особи, то я не міг його зрозуміти у згоді з тим, як слід вірити, але розумів згідно з піфагорійським поглядом, що відповідає тому, як розумів його Соломон, а саме, як Душу всесвіту або Дух присутній у всесвіті, як сказано в Премудрості Соломона: "Дух Господній наповнив коло земне й те, що обіймає все". Це, як здається, цілком узгоджується з піфагорійським вченням, викладеним Вергілієм у шостій пісні "Енеїди": "Твердь означала і землю, і воду текучих просторів". Далі, від цього духу, званого життям всесвіту, походить, згідно з моєю філософією, життя і душа, і всяка річ, що має душу і життя, і т. д.» [1. с 100].

7.4 ВІЧНІСТЬ МАТЕРІЇ

Джордано Бруно у своїх філософських творах доводить вічність природи, вічність матерії таким чином: «І немає речовини, якій за природою належить бути вічним, за винятком субстанції, яка є матерія, але проте і їй самій належить бути у вічній зміні» [3. с 551] , - пише він у діалозі "Бенкет на попелі" і цю ж думку відстоює в діалозі "Про причину, початок та єдиний" У "Камераценському акротизмі" Бруно висуває тезу про нескореність й нетлінність всесвіту. У "Вигнанні звіра, що тріумфує" він висміює твердження богословів про єдиний акт творіння світу богом. Ці положення вилучені з діалогів "Про причину, початок та єдиний" та "Бенкет на попелі": «Жодна річ не знищується і не втрачає буття, але лише випадкову зовнішню і матеріальну форму...і коли ми бачимо щось, як кажуть, що помирає, то ми повинні вірити не стільки в його смерть, скільки в зміну і в припинення його випадкового складу і побудови, тому що речовини, які входять до нього, завжди залишаються безсмертними» [2. с 390]

У діалозі "Про нескінченність, всесвіт і світи" Бруно пише: «Там, де, активна потенція нескінченна, там з необхідністю й об'єкт цієї потенції нескінченний»[2. с 15]

Під безсмертною природою Душі Джордано Бруно розуміє вічну властивість одухотвореної матерії, вічне життя, яке змінює лише свої форми.

Цей погляд прямо ворожий до релігійно-теологічного уявлення про безсмертя особистої душі. Саме тому інквізитори так уважно розслідували це питання. Погляди Бруно на природу Душі, ідея загальної одухотвореності природи склали поряд з ідеєю множинності світів найважливіший пункт звинувачення.

«Щодо походження речей звинувачуваний показав: — Є два реальні вічні засади існування, від яких походять всі речі. Це — Душа світу і перша матерія. — Запитаний, чи поширюється вічність цих початків тільки на майбутнє, або також і на минуле їхнє існування, відповідав: — Вони створені богом і згідно з усім своїм буттям залежать від Бога і вічні. Таким чином я вважаю їх вічними у сенсі майбутнього, а не минулого існування, відповідно до розуму і з тим, яким чином існують і розуміються (тобто загальним чином і повністю) початки: — духовна сутність, яка знаходиться всередині та поза всіма одухотвореними чи неживими речами, і тілесна, яка перебуває і просякає всі складові речі, які початки та елементи раніше існували самі по собі, ніж у поєднанні, як вважає Мойсей». [7. с 229]

Під одухотвореністю землі та взагалі матеріальних тіл Джордано Бруно передбачав внутрішню здатність матерії до руху та розвитку. Про це він писав у діалозі "Бенкет на попелі".

7.5 ВІРА У ДОЛЮ

Джордано Бруно однаково заперечував як віру в долю, так і вчення церкви про "провидіння боже". У комедії "Свічник" він говорить про фартуну: «Намагаючись роздавати благо, які вона тримає у своїх руках, вона

найчастіше натикається на мерзотників, негідників і лиходіїв, якими сповнений світ... Втім це не її вина, а вина того, хто її створив. Юпітер заперечує, що зробив її. Хай там як, створена вона чи ні, але саме така справа» [5. с 399] Блискуча сатира на вчення про "божественне провидіння" міститься в діалозі "Вигнання звіра, що тріумфує".

РОЗДІЛ 8. «ПРО ГЕРОЇЧНИЙ ЕНТУЗІАЗМ» АБО «ПРО ГЕРОЇЧНУ ЛЮТЬ»

«Для людей героїчного духу все перетворюється на благо, і вони вміють використовувати полон, як плід великої волі, а поразку перетворюють у високу перемогу». [5. с 177]

«Герочний ентузіазм» самий антропологічний твір з усієї спадщини Джордано Бруно. Ніде в інших своїх творах Бруно не писав такої кількості віршів та сонетів як в в цьому трактаті. Його власні сонети, вірші його друга Тансіло складають основу книги. Написані у прозі діалоги містять складну символіку. Він пише про любов, але не про земну любов, а про той тип Любові високої, яка підносить людину і робить її рівною до Бога.

Сторінки поеми сповнені образами звичними до тогочасної любовної лірики: метелик, що летить до вогню свічки, окупи, які солодші за свободу, юнак, який потрапив ногою в тенета пристрасті, нещасний, що втратив розум від любові, все це властиво до карнавальної традиції письменства середньовічної Італії. Алюзії та алегорії, відсилання до античної міфології, співучість слога, поетичність стилю - все це наслідуює Бруно від своєї італійської батьківщини та тогочасної епохи.

Любовне безумство, безумство героїчне. Сама назва книжки трактувалося по різному, слово «furori» означає і восторг, і натхнення, і шаленство, і ентузіазм, і лють.

Головною темою трактату безумовно була Любов, но не любов до жінки, а любов до істини, потяг до добра, пристрасть до пізнання. Не дарма у своєму самому поетичному творі він досить часто з засудженням згадує Петрарку, якого називає пустим через те, що він звертається лише до любові фізичної, любові між чоловіком та жінкою. В той час коли людину, як вважає Бруно, повинна захоплювати любов до істини.

Насамперед цей трактат про самовідданість та зреченість від життєвого. Трактат про самопожертву в ім'я істини, науки, правди, духовної

свободи. Ця поема найбільш антропологічний з творів Ноланця, в якому він звертається до людини та закликає людину до свободи волі та свободи пізнання. Він не дарма хотів назвати цей трактат «Пісня пісень». Тому що це його основний та самий духовно глибокий твір. Саме в цьому трактаті ми бачимо найпотаємніші глибини душі Бруно.

Культу жінки автор протиставляє культ думки, обоженню красунь – вірність розуму, любовній шаленості – героїчний ентузіазм.

В цьому трактаті автор виклав свій моральний ідеал. Яка ціль прагнень? Чому потрібно віддавати усі свої сили, чому присвятити всі помисли життя? Бруно закликає, не прив'язуватися до речей, що стоять нижче людських здібностей. Не витратити життя на дрібниці. Він повторює: «На легкі та пусті вчинки благородний розум не повинен втрачати час швидкість якого нескінченна, тому що напрочуд стрімко лине сучасне і с тією ж швидкістю наближається майбутнє. Те, що прожито вже ніщо; те що переживаємо зараз – миттєвість; те що буде пережито – ще не є миттю, але може стати миттю яка одночасно буде ставати та приходити.» [5. с 339].

«Науки тепер у занепаду. Вбогі буквоїди уявили себе філософами та міркують про природу. Вони гублять навіть те добре що було в Арістотеля, прикриваючись словами про відродження античних знань. Більшість людей займаються нікчемними речами: хтось пригадує труди по генеалогії; інший спрямовує увагу на растлумачення Писання або примножує дитячі софізми; третій цвірінькає про те що було раніше: іменник чи дієслово; інший – море, чи джерело; п'ятий хоче відродити застарілі слова, які були колись у вживанні одного античного автора, він знову підіймає їх до небес; шостий вперся в неправильну та правильну орфографію; інша решта відстоює ще подібні дурниці та їх заслужено більше зневажають ніж розуміють». [5. с 388].

Людині відпущено дуже мало часу, і як його не бережи, життя не вистачає на потрібну справу, а дні витрачаються на порожні чи ганебні речі!

Героїчний ентузіаст знає, що його покликання завжди й скрізь виборюватиме перемогу високих ідеалів. Ніколи ще педанти не претендували так наполегливо на управління світом, як у наші часи! Миритися з цим не можна. Благородні уми, озброєні істиною, повинні бути дуже пильними, повинні підняти зброю проти сил темряви.

Не можна вдаватися до ледарства там, де йде війна з прислужниками невігластва і злоби!

Сенс життя — у пізнанні істини та у боротьбі за її перевагу. Але чи не даремно ми прагнемо вперед, якщо істина, за якою ми женемося, нескінченно далека і незбагненна?

Залишити без відповіді питання пізнаваності чи непізнаваності світу — це означає позбавити етику одного зі стовпів, на яких вона має бути зведена. Безплідна гонитва за химерами не може бути сенсом людського життя.

Бруно в цьому трактаті приділяє гносеології багато уваги. Світ - це густий ліс, де в схованках та печерах ховається істина. Бруно тлумачить свій сонет «Серед хащі лісу молодий Актеон ...»: найвище щастя мисливця — побачити Діану, монаду, справжню сутність всього буття. Багато сторінок діалогів «Про героїчний ентузіазм» звучать як натхненний гімн пізнання. Ноланець переконаний, що думка ніколи не зупиниться на досягнутому. Безкрайність світу лише спонукає волю до нових пошуків та відкриттів. Людські здібності розгортаються дедалі ширше, немає межі проникненню в потаємні таємниці природи.

Розумова сила ніколи не заспокоїться, ніколи не зупиниться на пізнаній істині, але завжди буде рухатися уперед і далі, до непізнаної істини. Так, воля, яка прагне пізнання, ніколи не задовольняється закінченою справою.

Любов до істини підносить людей, робить їх душі героїчними. Справжня пристрасть до пізнання безкорислива, їй не віддаються заради вигоди чи почестей. У ній самій – найбільша нагорода. Присвячувати їй усі помисли треба безвідносно успіху.

Коли людина неподільно віддає себе великій меті, вона долає будь-які труднощі, не боїться ніяких небезпек, перестає боятися смерті, зневажає недуги тіла, не потребує чуттєвих насолод. Піднесення духу, яке переживає, людина віддана Цілі настільки стрімке і величезне, що далає усі страждання. Сю володіє щастя високої пристрасті, щастя героїчної любові.

Пізнання не знає пересичення. Чим більше людина дізнається, тим сильнішим стає його бажання дізнатися ще більше. Він завжди хоче зрозуміти більше, ніж зараз може. Його мучить свідомість власної обмеженості, але завзятість не залишається марною — воля та інтелект дозволяють зрештою піднятися на наступний рівень. Об'єкт пізнання нескінченний - нескінченна і міць розуму людського!

Героїчна любов є мука, вона не користується сьогоденням, як тваринна любов, а живе думками про майбутнє. Героїчного ентузіаста підтримує надія на майбутню милість, а піддається він дії справжньої та певної муки. І як би ясно він не бачив свого безумства, це, однак, не спонукає його зупинитися, або хоча б розчаруватися в ньому, тому що він настільки його потребує, що воно швидше подобається йому:

«На гніт любові я нарікати не стану,

Я без неї втіхи не хочу.

Ця героїчна любов, любов до істини, робить людину самовідданою.»

[5. с 314].

Ентузіаст, забуваючи себе, цілком занурюється у свою пристрасть. Він знає, що попереду на нього чекає смерть — розплата за подвиг, але він не боїться вогню, який його спопелить. Він не метелик, що летить на полум'я, не думаючи про свій кінець, він знає, що на нього чекає.

«І якщо цілі у нього високі,
І до них веде його надійний крок,
І шукає він єдине з благ,
Якому дано цілити вади,
Тоді своє він щастя заслужив
Тому, що знав, навіщо він жив!» [5. с 473]

Але чи може людина набути досконалості, чи задоволення в тому пізнанні, яке недосконале? Бруно не втомлюється повторювати: пізнання ніколи не буде настільки досконалим, щоб пізнати до кінця першоістину; проте межі пізнання ставить наш власний інтелект, і чим ширше ставатиме горизонт його зору, тим більше і яскравіше він бачитиме блиск першоістини.

Щастя побачити Діану - Істину буває дуже рідко. Але чи означає це, що пошуки істини — доля обраних, а героїчний ентузіазм — моральний ідеал небагатьох? Ні, прагнути пізнання Істини повинні всі.

«Досить, щоб прагнули всі; достатньо, щоб кожен робив це в міру своїх можливостей, тому що героїчний дух задовольняється скоріше гідним падінням або чесною невдачею в тому високому подвигу, в якому виражається шляхетність його духу, ніж успіхом та досконалістю у справах менш шляхетних та низьких. Немає сумніву, що краще гідна та героїчна смерть, ніж недостойний та підлий тріумф.» [5. с 491]

ВИСНОВКИ

Метою данної роботи було виходячи з наукової спадщини Джордано Бруно виявити та з'ясувати його внесок у світову науку, натурфілософію, та філософію, а особливо вплив його концепцій на подальший розвиток філософії, теології, астрономії, космології, фізики та теорії відносності. Осмислити усі напрямки онтологічного та гносеологічного здобутку ноланської філософії, включно з астрономічними та теологічними конотаціями його спадщини та зв'язок «філософії світанку» з поняттями середньовічної науки. Проаналізувати твори філософа, що існують, та джерела восьмирічного судового процесу над Джордано Бруно, де в протоколах допитів спочатку у Венеції, а згодом у Римі філософ викладає багато своїх філософських стверджень. Провести оцінювання впливу філософського вчення Бруно на подальший розвиток світової філософської думки.

Деформоване сприйняття концепції філософії Джордано Бруно, якого продовжують сприймати, з одного боку лише, як матеріаліста та атеїста, а в останній час суто як містика та окультиста, стоїть на заваді вірного бачення філософського спадку Джордано Бруно.

Цей усталений образ є в корні невірний, а ноланська «філософія світанку» набагато складніша та науково багатша. Його поняття та філософсько-етичні конотації настільки випередили свій час, що навіть зараз це стає на заваді правильного сприйняття ноланської етики.

Всебічне вивчення творчого спадку Джордано Бруно виявило концептуальну новизну: всебічну широту поглядів Джордано Бруно в області натурфілософії свого часу, яка охоплює філософію, астрономію, теологію, медицину, фізику, математику.

Вперше окреслено цілісне бачення натурфілософської, космологічної, філософської та антропологічної спадщини філософа. Відокремлено основні знакові періоди становлення філософії мислителя, окреслено онтологічні,

аксіологічні, гносеологічні та антропологічні засади світогляду філософа, які всебічно охоплюють філософську проблематику та загальне питання Буття як такого, і місце Людини у Всесвіті у метафізично-антропологічній площині.

ПЕРЕЛІК КНИГ ДЖОРДАНО БРУНО ЗА ЧАСОМ ЇХНЬОГО НАПISУ

ІТАЛІЙСЬКИЙ ПЕРІОД

1 «Ноїв ковчег», подаровано Пію V під час візиту до Риму на запрошення понтифіка. Книга не збереглася.

2 «Про знамення часу», написано у 1577 році в Венеції під час появи комети. (Венеція).

ШВЕЙЦАРІЯ

3. Брошура проти де Ла Фе (Женева).

ПЕРШИЙ ПАРИЗЬКИЙ ПЕРІОД

4.«Про тіні ідей», теоретичні основи мнемоніки (Париж). Твір присвячено вченню про пам'ять та викладання теорії пізнання.

5.«Мистецтво пам'яті», практичні основи мнемоніки, присвячено Генриху III (Париж).

6. «Свічник», комедія, в якій автор висміює розпусника, алхіміка та педанта. (Париж. 1582).

7. «Пісня Цірцеї», книжка зібрана з лекцій Д. Бруно по мнемоніці. (Париж. 1582).

8. «Коротка побудова та доповнення мистецтва Лулія», присвячена Джовані Моро венеціанському послу, (Париж. 1582).

9. «Печатка печаток», теоретичні основи мнемоніки, метафізики, природної магії. (Париж).1583

ЛОНДОНСЬКИЙ ПЕРІОД

10 «Таємниця Пегаса з додатком Кіленського віслюка».

11. «Нове та повне мистецтво пам'яті» в книгу частково увійшли «Пісня Цірцеї», «Тлумачення тридцяти печаток», «Печатка печаток». (Лондон, 1584).

12. «Бенкет на попелі», (Лондон, 1584).

13 «Про причину, початок та єдине» (Лондон, 1584).

14 «Про нескінченність, всесвіт і світи» (Лондон, 1584). Щодо точної назви цього діалогу досі існує суперечка. Ряд дослідників, ґрунтуючись на відсутності коми в назві діалогу в першому виданні (*De l'infinito universo et mundi* або *De l'infinito, universo et mundi*) вважають більш правильним називати його "Про нескінченний всесвіт і світи". У своїй відповіді на допиті в інквізиції Джордано Бруно начебто підтверджує це останнє тлумачення, якщо справа не в скороченні, допущеному укладачем протоколу.

15 «Бенкет на попелі», відредаговане та дещо змінене видання.

16 «Вигнання звіра, що тріумфує» (Лондон, 1584).

17 «Тайна Пегаса», дослівний переклад з італійського «Кабала пегаського коня».

18 «Про героїчний ентузіазм», присвячено Філіпу Сіднею (Лондон, 1585).

ДРУГИЙ ФРАНЦУЗЬКИЙ ПЕРІОД, ПІСЛЯ ПОВЕРНЕННЯ З АНГЛІЇ

19. «Арістотелева фізика в п'ятнадцяти образах.»

20. «Сто двадцять тез про природу та світ проти перипатетиків. Тезиси, з якими Бруно та його учень Жан Еннекен виступили на диспуті в університеті Колеж де Камбре.

21. «Морденте», діалог.

22. «Про циркуль Морденте», діалог. Обидва діалоги присвячено математичним пошукам математика Морденте, уродженця міста Салерно,

23.«Невіглас, що тріумфує» діалог.

24.«Витлумачення сну», діалог. Обидва діалоги написані, як відповідь на нападки Морденте після вихода попередніх двох діалогів.

НІМЕЦЬКИЙ ПЕРІОД

25. «Про безмірне та незліченне або про космос та світи». Поема написання якої почато ще в Лондоні, але завершена в Віттенберзі.

26. «Про Луллієв комбінаторний світильник», 1587.

27. «Про рух уперед та ловчий світильник логіків.» 1587 обидва трактати присвячені мистецтву Луллія.

28. «Камероценській акротизм.» За основу покладені «Сто двадцять тез про природу та світ». Формулювання «Камероценський» - це відсилання на те що відбулося в Колеж де Камбре

29. Прощальна доповідь. 1588 Вітенберг.

ПРАЗЬКІЙ ПЕРІОД

30. Перевидання «Комбінаторний світильник» з додаванням до нього праці про відшук понять, новий коментар до Великого мистецтва Луллія.

31. «Сто шістдесят тез проти математиків та філософів сучасного часу». В трактаті викладена ноланська концепція всесвіту та власні погляди на геометрію», присвячено Рудольфу II.

ДРУГИЙ ФРАНЦУЗЬКИЙ ПЕРІОД, ПІСЛЯ ПОВЕРНЕННЯ З АНГЛІЇ

32. «Про трояке найменше та міру»

33. «Про монаду число та фігуру»

34. «Втішна промова», написана на смерть брауншвейзького курфюрста Юлія.

35. «Про безмірне та незліченне» 1591

36. «Про поєднання образів, знаків та ідей» (мистецтв винаходів та мнемоніка).

37. «Луллієва медицина» книга частково заснована на математичних, частково на фізичних принципах.

ПАДУЯ

«Світильник тридцяти статуй», логіка та луллієво мистецтво

ХРОНОЛОГІЧНА ТАБЛИЦЯ

1548 р. — народження в містечку Нола, поблизу Неаполя.

1566 - 1575 - навчання Бруно в монастирській школі домініканського ордену, де отримав сан священника та ступінь доктора філософії.

1576 - звинувачення в єресі, від'їзд з Італії.

1577 - 1592 - життя за кордоном: у Женеві, Тулузі, Парижі, Оксфорді, Віттенберзі, Празі, Франкфурті. Виступи на лекціях та диспутах. 1577 - публічні лекції в Тулузі про книгу Арістотеля "De anima".

1579 - читання у Парижі лекції про книгу Раймонда Луллія "Велике мистецтво".

1583 - від'їзд до Лондона, життя під заступництвом французького посланника Мішеля де Шатонейф де ла Мовієра. У Лондоні написані усі головні твори Бруно.

1585 - повернення до Парижа.

1586 - 1588 - читання лекцій у Віттенберзі.

1592 - повернення в Італію на запрошення Моченіго.

Життя у Венеції та Падуї.

1592, 22 травня - Бруно схоплений Інквізицією у Венеції.

1593 Січень - відправлення до Риму.

1600, 17 лютого – публічна страта Бруно в Римі на площі Квітів (Кампо ді Фіорі).

1865 – відкриття пам'ятника у Неаполі, як відзнака боротьби за свободу думки та права на свободу дослідження.

1889 р. 9 червня — відкриття пам'ятника Джордано Бруно у Римі на місці його страти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bruno Giordano., Lat. scritti. Opera latine conscripta v I –III? Napoli, 189-1891, pag. 234
2. Bruno Giordano., Opere staliane, 2ed., v.1-3. Bari, 1925-1927 pag. 118
3. Bruno Giordano., Dialoghi italiani,3 ed. A cura di G. Aquilecchia. Firenze, 1958102
4. Bruno Giordano., La cena de le ceneri. A cura di G. Aquilecchia.Torino,1955pag. 86
5. Bruno Giordano., Di dialoghi sconosciuti e due dialogh noti. A cura di G. Aquilecchia. Roma. 1957 234
- 6 Clemens F. J., Giordano Bruno und Nicolaus von Cusa. Bonn, 1847
7. Firpo L., Il processo di Giordano Bruno. Napoli?1949
8. Firpo L., Il processo di Giordano Bruno. Napoii, 1949.
9. J Greenberg S., The infinite in Giordano Bruno. New York, 1950.
10. Horowitz I. L., The Renaissance philosophy of G. Bruno. New York, 1952.
11. Labriola A., Scritti varii. Bari, 1906.
12. Michel P. H., La cosmologie de G. Bruno. Paris, 1962.
13. Nowicki A., Centralne kategorie filozofii G. Bruna. Warszawa. 1962.
14. Sigwart Ch., Kleine Schriften. Erste Reihe. Freiburg, 1889.
15. Singer D. W., Giordano Bruno. New York, 1950.
- Spampanato V., Vita di Giordano Bruno. Messina, 1921,
16. Tocco F., Le opere latine di G. Bruno. Firenze, 1889.
17. Togliatti P., Per una lettera aperta. G. Bruno e noi. «Rinaficita», VII, 1950.
18. Yates F. A., John Florio. Cambridge, 1934.
19. Yates F. A., Giordano Bruno and the Hermetic tradition, London, 1964.